

ISSN 2335-8998 (Online)

Teisės e-aktualijos

2016 m. Nr. 2 (11)

„Teisės e-aktualijos“, tai Internetinis leidinys, kuriame skelbiami Lietuvos teisės instituto mokslo darbuotojų parengti socialinės plėtros darbai, kurie buvo pateikti valstybės bei savivaldybių institucijoms.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
Tel./faks. (+370 5) 249 75 91
info@teise.org, www.teise.org

ISSN 2335-8998 (Online)

© Lietuvos teisės institutas, 2016

TURINYS

I. Dr. Lina Beliūnienė, Mindaugas Lankauskas, Virgilijus Pajaujis, Johanas Baltrimas PARTNERYSTĖS INSTITUTO REGLAMENTAVIMAS EUROPOS VALSTYBĖSE. TEISINĖS GALIMYBĖS LIETUVOJE.....	4
II. Virgilijus Pajaujis, Giedrė Maslauskaitė DĖL VALSTYBINIŲ IR PRIVAČIŲ TEISMO EKSPERTŲ VEIKLOS IR STATUSO SKIRTUMŲ IR PANAŠUMŲ	29

I.

**Dr. Lina Beliūnienė, Mindaugas Lankauskas,
Virgilijus Pajaujis, Johanas Baltrimas**

PARTNERYSTĖS INSTITUTO REGLAMENTAVIMAS EUROPOS VALSTYBĖSE. TEISINĖS GALIMYBĖS LIETUVOJE

Įvadas

Vykstant demografiniams, ekonominiams ir socialiniams visuomenės gyvenimo pokyčiams, neatsiejamai kinta šeimos samprata bei šeimos gyvenimo formų įvairovė. Viena iš tokių tarp Europos Sąjungos valstybių narių paplitusių formų – partnerystės kaip šeimos teisės institutas. Dar 1996 m. Europos Sąjungos valstybėse narėse atliktas tyrimas parodė, kad labiausiai paplitęs gyvenimas nesusituokus Šiaurės šalyse – Danijoje, Švedijoje, Suomijoje, taip pat Prancūzijoje, o palyginus su jomis, kiek siauresnis partnerystės paplitimas nustatytas Olandijoje, Belgijoje, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje ir Austrijoje¹.

Lietuvos įstatymų leidėjas, reguliuodamas skirtingus su šeimos apibrėžimu susijusius teisinius santykius, 2008 m. patvirtino Valstybinę šeimos politikos koncepciją², joje stengdamasis pateikti unifikuotą šeimos apibrėžimą, taikytiną visiems teisiniams santykiams (šeima apibrėžta kaip sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra³), iškelė kaip egzistuojančią problemą šeimos gyvenimo formų įvairovę, *inter alia*, aptardamas faktus, kad vis daugiau porų Lietuvoje gyvena kartu, neregistruojamos santuokos, kad gausėja vaikų, gimusių ne santuokoje.

2011–2012 m. V. Česnuitytės atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvos gyventojų sąmonėje formuojasi postmoderniai visuomenei būdinga šeimos samprata, kai gyventojai nėra visiškai ir absoliučiai orientuoti į branduolinę šeimą (sutuoktinis(-ė) ir vaikai arba įvaikiai), tačiau kaip savo

¹ Mikelėnas V. et al. Dėl partnerystės teisinių santykių reguliavimo. Akademinei išvada. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/tyrimai/2011-03-31/Del_Partn_teisiniu_sant_reg.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

² Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624 arba prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3B7EBBC66A98/TAIS_407460> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

³ Mizaras V. et al. Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros. Monografija. Vilnius: Justitia, 2014, p. 8.

šeimos narius įvardija tiek išplėstinės šeimos narius, tiek ir asmenis už branduolinės ir išplėstinės šeimos ribų⁴. Tad esama ir visuomenės nuomonės, ir įstatymų leidėjo patvirtinto fakto apie egzistuojančią ne vieną šeimos gyvenimo formą.

Nesantuokinėms šeimoms egzistuojant greta santuokinių⁵, bendro gyvenimo neįregistravus santuokos instituto pripažinimui juridines prielaidas sukūrė ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, nurodęs, kad: „<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio nuostatas, santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų kurti šeimos santykius, tačiau tai nereiškia, kad Konstitucija, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos, nesaugo ir negina kitokių nei santuokos pagrindų sudarytų šeimų, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendro gyvenimo, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas“⁶.

Šis Teismas, 2011 m. rugsėjo 28 d. priėmęs nutarimą šiam tyrimui itin reikšmingoje konstitucinės justicijos byloje, kurioje nagrinėjo pareiškėjų iškeltas abejones dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ nuostatų atitikties Konstitucijai (be kita ko, dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų, apibrėžiančių šias įvairias formas, t. y. joje pateiktų šeimos, darnios šeimos, išplėstinės šeimos, nepilnos šeimos sąvokų apibrėžimų bei kitų šeimos sąvokų apibrėžimų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 str. 1 d., 7 str. 1 d., 38 str. 1 d., konstituciniam teisinės valstybės principui), analizavęs konstitucinę šeimos sampratą, taip pat šeimos sampratą, formuluojamą Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau vadinamo ir – EŽTT), užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje, taip pat apibūdinęs Lietuvos šeimos pokyčius ir būklę, pripažino, kad „<...> Seimas, nutarimu patvirtintoje Koncepcijoje, *inter alia* jos 1.6 punkte, nustatęs, kad šeima yra laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris bei jų vaikai (įvaikiai), ir taip susiaurinęs šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį, nesilaikė iš Konstitucijos, *inter alia* jos 38 straipsnio 1, 2 dalių, kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratos“. Papildomai matoma, kad Teismas konstitucinėje šeimos sampratoje, be kita ko, akcentavo šeimos narių santykių turinio aspektą, kurį patvirtino ir šiuo teiginiu: „Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi.“

⁴ Česnaitytė V. Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris // Socialinis darbas, 2012, Nr. 11(2), p. 267.

⁵ Įvairios šeimos gyvenimo formos pagal formalųjį teisinių santykių atsiradimo pagrindą skirstomos į santuokines ir nesantuokines šeimas. Žr. Mizaras V. et al. Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros. Monografija. Vilnius: Justitia, 2014, p. 7.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

Be to, cituojamame nutarime Konstitucinis Teismas, plėtodamas konstitucinės šeimos sampratą aiškinimą, konstatavo pareigas valstybei, kylančias iš konstitucinio reguliavimo, aktualias saugant ir ginant nesusituokusių ir nebuvusių susituokusių vyro ir moters, taip pat jų vaikų (įvaikių) bendro gyvenimo santykius, grindžiamus šeimai, kaip konstituciniam institutui, būdingais pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas:

a) „Iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kylanti valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šeimos, kaip konstitucinės vertybės, apsaugą, suponuoją ne tik valstybės pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo *inter alia* būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir valstybės pareigą įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių <...>“ (Teismo pateikiamas pavyzdys – nediskriminuoti santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių)).

b) „<...> Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, vykdydamas savo konstitucinius įgaliojimus ir teisės aktais reguliuodamas šeimos santykius, *inter alia* formuluodamas tų santykių subjektų sąvokas, privalo paisyti Konstitucijos ir iš jos kylančių reikalavimų, *inter alia* lygiateisiškumo, žmogaus orumo, privataus gyvenimo gerbimo. <...> Seimui, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucijai, įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant šeimos santykius ir apibrėžiant šeimą kaip teisinių santykių subjektą, kyla pareiga atsižvelgti į reguliuojamų santykių specifiką, *inter alia* į teisinių santykių subjektų ypatumus, objektyviai lemiančius būtinybę juos apibrėžti tų konkrečių santykių, kurių dalyviai jie yra, kontekste.“

Pagrindas partnerystės kaip šeimos teisės instituto įtvirtinimui Lietuvoje sudarytas 2000 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau vadinama – CK)⁷ XV skyriumi „Bendras gyvenimas neįregistravus santuokos“. Šio skyriaus 3.229 str. nurodyti šio skyriaus taikymo sritis ir ribos, apibendrintai nustatant bendro gyvenimo neįregistravus santuokos bruožus ir pabrėžiant bendrai gyvenančių santykių dalyvių turtinių santykių reguliavimą: „Šio skyriaus normos nustato turtinius santykius tarp vyro ir moters, kurie, įregistravę savo partnerystę įstatymų nustatyta tvarka, bendrai gyvena ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravę santuokos (sugyventiniai), turėdami tikslą sukurti šeiminius santykius.“ Komentuojant šio skyriaus atsiradimą, teigiama, kad jo tikslas – neįregistravusiųjų santuokos bei jų nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsauga.

Nuo 2006 m. nusprendus nerengti atskiro partnerystę reglamentuojančio įstatymo, nors CK 50 str. 1 d. f) iki šiol tebenumatant pavidimą Lietuvos Respublikos Vyriausybei tokį įstatymą parengti

⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 arba prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

iki 2002 m. sausio 1 d., instituciniu lygmeniu nutarta pateikti CK pakeitimo projektą⁸, reguliuojantį su partneryste susijusius santykius.

Įgyvendinant iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylantį įpareigojimą įstatymais apsaugoti santuokos nesudariusių vyro ir moters bendrą gyvenimą, kuris yra grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas, vienas iš naujausių žingsnių bendro gyvenimo neįregistruvus santuokos instituto praktinio įgyvendinimo link – 2016 m. rugpjūčio 11 d. Vyriausybės nutarimo projektas „Dėl patobulintų Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150 straipsnių, kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 444 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymo Nr. I-2237 5, 9 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ Nr. 793, kuriuo teikiamas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projektas⁹. Šiuo projektu numatoma pripažinti netekusiais galios: Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 28 str., įtvirtinantį Civilinio kodekso trečiosios knygos XV skyriaus normas dėl bendro gyvenimo neįregistruvus santuokos įsigaliojimą nuo įstatymo, reglamentuojančio partnerystės įregistravimo tvarką, įsigaliojimo momento, taip pat šio Kodekso 50 str. 1 p. f), siūlantį Vyriausybei iki 2002 m. sausio 1 d. parengti partnerystės įregistravimo tvarką reglamentuojantį įstatymą. Planuojama, kad šis įstatymas įsigaliotų nuo 2018 m. sausio 1 d., siekiant sudaryti sąlygas funkcionuoti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso trečiosios knygos XV skyriuje numatytais teisės normoms, reguliuojančioms bendrai gyvenančių asmenų, nesudariusių santuokos (partnerių), teisinius santykius¹⁰.

Remiantis aiškinamuoju raštu, atsižvelgiant į pirmiau nurodytus Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimą, CK projekto 11 str. siūloma tikslinti CK 3.229 str. nuostatas pateikiant partnerystės apibrėžimą, atsižvelgiant į konstitucinę jurisprudenciją: vadovaujantis patikslinto CK

⁸ Nerengti atskiro partnerystę reglamentuojančio įstatymo, o pavesti Teisingumo ministerijai pateikti CK pakeitimo projektą nuspręsta 2006 m. rugsėjo 4 d. Vyriausybės pasitarime, atsižvelgiant į Vidaus reikalų ministerijos pateiktą informaciją ir nuomonę.

⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/92660380638811e68abac33170fc3720>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

¹⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150 straipsnių, kodekso trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 444 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymo Nr. I-2237 5, 9 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/92660380638811e68abac33170fc3720>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

3.229 straipsnio 1 dalies nuostatomis, partnerystė būtų suprantama kaip vyro ir moters (partnerių) bendras gyvenimas kuriant šeiminius santykius neįregistravus santuokos, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir (ar) panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kaip pagrindinį CK projekte siūlomo partnerystės teisinio reguliavimo tikslą užsibrėžiant partnerių ir jų vaikų apsaugą.

Šiame siūlyme argumentuojama už partnerystės modelį, pagal kurį nereikalaujama partnerystės registravimo ir reguliuojami faktiškai egzistuojantys partnerių tarpusavio santykiai.

Analizuojant teises galimybes dėl modelio inkorporavimo į Lietuvos teisinę sistemą, papildomai nuodugnai peržvelgtini partnerystės teisinio reguliavimo Europos Sąjungos valstybėse narėse, kuriose šis institutas paplitęs, taip atspindint šio instituto įtvirtinimo įvairovės pavyzdžius, ypatumai. Juos aptariant, šiame tyrime taip pat remiamasi Teisės instituto 2006 m. pateikta apžvalga apie partnerystės instituto reglamentavimą Europos Sąjungos valstybėse. Siekiant susidaryti vaizdą apie pasirinkto partnerystės reguliavimo modelio inkorporavimo galimybes, pirmiausia, išgryninus partnerystės atsiradimo psichosocialines, socioekonominės ir teises priežastis, aptarus šio instituto sampratą, jo genezę ir reikšmę, pereinama prie Europos Tarybos Ministrų Komiteto ir Parlamentinės Asamblėjos įtvirtintų standartų, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos bei Lietuvos aukščiausiosios instancijos teismų kasacinės jurisprudencijos apžvalgos ir galiausiai pateikiamos teinės galimybės, išdėstytos atsižvelgiant į tiriamąją medžiagą. Anksčiau išdėstyti Lietuvos konstitucinės justicijos institucijos jurisprudenciniai teiginiai šiame tyrime yra orientyras galimam partnerystės teisinių santykių reguliavimui.

I. Partnerystės atsiradimo psichosocialinės, socioekonominės ir teinės priežastys, šio instituto samprata, jo genezė ir reikšmė

Partnerystė¹¹ bendriausia prasme teisiškai suprantama kaip įstatymo nustatyta tvarka įformintas savanoriškas poros susitarimas sukurti šeimos santykius nesudarant santuokos. Tuo partnerystė skiriasi nuo neformalizuotos kohabitacijos, t.y. bendro gyvenimo nesudarius kokiu nors būdu formalizuoto susitarimo¹². Pasak V. Mikelėno, žodis „kohabitacija“ turi kelias reikšmes: būsimų sutuoktinių bendras gyvenimas iki santuokos; bendras gyvenimas sąmoningai neregistruojant santuokos; asmenų, kurių nesieja lytiniai santykiai, pavyzdžiui, vieną butą nuomojančių kelių studentų, gyvenimas kartu ir panašiai. Dažniausiai kohabitacija – tai bendras vyro ir moters gyvenimas nesudarius santuokos, tokio gyvenimo niekaip neformalizuojant. Partneryste dažniausiai laikoma formalizuota kohabitacija, t.y. bendras vyro ir moters gyvenimas nesudarius santuokos, tačiau šiuos faktinius santykius įteisinus tam tikra forma¹³.

¹¹ Mokslinėje literatūroje (anglų kalba) gali būti vartojami įvairūs terminai – *cohabitation, civil union, partnership*.

¹² Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009, p. 201.

¹³ Ten pat, p. 202.

Šio teisinio instituto atsiradimas ir plėtotė Europoje sietinas su valstybių visuomenėse vykstančiais pokyčiais. Žinoma, tų pokyčių dinamika bei ypatumai skirtingose valstybėse nėra tapatūs ir priklauso nuo vietinio istorinio ir kultūrinio konteksto, iš kurio kaip ypač svarbus išskirtinas religijos vaidmuo. Požiūris į partnerystės institutą ir jo raida ženkliai skiriasi sekulariose ir religingose visuomenėse, taip pat katalikiškose ir protestantų dominuojamose valstybėse. Nepaisant to, egzistuoja šios srities, kaip ir kitų teisinio reguliavimo sričių, Vakarų kultūrinė hegemonija ir ekonomiškai stipresnės bei daugiau „minkštosios galios“ turinčios Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybės „diktuoja madas“. Rytų Europos valstybės šiuo atveju atsiduria pasyvioje padėtyje, kai nėra jokių galimybių Vakarų valstybėms primesti savo požiūrį bei originalius teisinius konstruktus, o belieka tik perimti Vakarų patirtį arba ją ignoruoti. Rytų Europos visuomenės yra konservatyvesnės, todėl požiūris į partnerystės (ypač – tarp tos pačios lyties asmenų) institutą nėra toks palankus kaip liberalesnėse Vakarų visuomenėse. Tiesa, esama ir išimčių, pavyzdžiui, Čekijos Respublika, kurioje tos pačios lyties asmenų partnerystės registruojamos nuo 2006 m.¹⁴, taip pat yra pripažįstamas ir oficialiai neregistruojamas bendras asmenų gyvenimas (kohabitacija).

Bendras gyvenimas kartu nesusituokus (arba kohabitacija), kaip neformalizuotas reiškinys, egzistavo visais laikais. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į paradoksalų faktą: tradicinė santuoka pagrįsta šeima iš esmės yra vėlyvesnė (tai yra – ne tokia jau ir „tradicinė“) šeiminio gyvenimo forma, kuri atsirado stiprinant valstybės vaidmenį ir institucionalizuojant santykius, kurie iki tol buvo daugiau privatus asmenų reikalas. Nepaisant to, įsivyravus santuokai kaip pagrindinei šeiminio gyvenimo formai, ilgą laiką partnerystė vienokia ar kitokia forma buvo pripažįstama. Pavyzdžiui, romėnų teisė pripažino konkubinato (lot. *concubinatus*) institutą, kurio pagrindu partneriai įgydavo tam tikrų teisių, kurios, tiesa, buvo siauresnės apimties nei sutuoktinių teisės. Žlugus Romos imperijai, Katalikų bažnyčia įvedė bausmes už gyvenimą nesusituokus ir bet kokios formos konkubinatą prilygino nuodėmei¹⁵. Viduramžiais Europoje santuoka priklausė išimtiniam Bažnyčios monopoliui ir bet kokios kitos bendro gyvenimo formos teisiškai nebuvo pripažįstamos bei galėjo užtraukti neigiamas pasekmes jas propaguojantiems asmenims.

XIX–XX a. faktinis vyro ir moters gyvenimas nesusidarius santuokos paplito Vakarų Europoje ir šis reiškinys aiškintinas tokiomis priežastimis:

- santuokos institutas dalies visuomenės vertinamas neigiamai, nes sudaryti santuoką buvo galima tik bažnytine tvarka, o civilinė metrikacija nebuvo įteisinta;
- bendras vyro ir moters gyvenimas plito todėl, kad daugelyje valstybių nebuvo leidžiama ištuoka;
- santuokai sudaryti reikėjo nemažai išlaidų¹⁶.

¹⁴ Zákon č. 115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Prieiga per internetą: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

¹⁵ Ten pat, p. 201–202.

¹⁶ Ten pat, p. 202.

Bendro gyvenimo nesudarius santuokos populiarėjimui turėjo įtakos ir JAV XX a. 6–7 dešimtmečiais vykęs kontrkultūrinis judėjimas, kurio atstovai į santuoką žiūrėjo kaip į reakcingą, tradicinę visuomeninę sanklodą palaikantį ir iš esmės patriarchalinį institutą.

Kaip nurodo V. Mikelėnas, kai kurios jau minėtos kohabitacijos priežastys yra praradusios svarbą (pvz., civilinės santuokos bei ištuokos negalimumas), tačiau atsiranda naujų priežasčių, kurias lemia socialiniai, ekonominiai, psichologiniai ir kitokie veiksniai. Pavyzdžiui, garantijos vienišoms motinoms neskatina jų sudaryti santuokos su savo vaikų tėvu; tėvystės prezumpcijos taikymas verčia kai kuriuos vyrus rinktis kohabitaciją; tolerantiškas visuomenės požiūris į kohabitaciją kai kuriems žmonėms leidžia ją laikyti „bandymų poligonu“ ieškant idealaus partnerio; ekonominė vyro ir moters nepriklausomybė, vaikų gimdymo atidėjimas vis vėlesniam laikui taip pat leidžia plisti kohabitacijai kaip santuokos alternatyvai¹⁷.

Žvelgiant į kohabitacijos reiškinio raidą, galima išskirti keletą etapų. Pirmiausia, kohabitacija yra natūrali ir seniausia šeiminio gyvenimo forma, kurios atsiradimas siejamas su pačios žmonijos atsiradimu. Žmonių santykius institucionalizuojant ir stiprėjant religijos įtakai, kohabitacija buvo išstumta santuokos ir kurį laiką buvo laikoma amoralia, visuomenės paribiems būdinga veikla, užtraukiančia teises sankcijas ir moralinį pasmerkimą. Silpnėjant religijos įtakai bei prasidėjus visuomenės pokyčiams Vakaruose, kohabitacija vėl atgavo savo populiarumą ir šiuo metu dėl įvairių priežasčių praktikuojama kaip santuokos preliudija arba alternatyva.

Teisiškai reglamentuoti partnerystės institutą pirmiausia pradėta Skandinavijos valstybėse. Pirmasis Europoje žinomas teisės aktas, reglamentavęs nesusituokusių asmenų tarpusavio santykius, buvo priimtas 1973 m. Švedijoje. Tai buvo Nesusituokusių sugyventinių bendro būsto įstatymas, kuris 1987 m. pakeistas Sugyventinių (bendrų namų) įstatymu¹⁸. Vėliau atitinkami įstatymai buvo priimti Danijoje (1989 m.), Norvegijoje (1993 m.), Islandijoje (1996 m.), Suomijoje (2001 m.), Nyderlanduose (1998 m.), Prancūzijoje (1999 m.) ir kitose valstybėse¹⁹. Tai, jog partnerystė buvo įteisinta ganėtinai vėlai, paaiškinama gana paprastai – ilgą laiką asmenų gyvenimas kartu neįregistravus santuokos didžiosios visuomenės dalies laikytas amoraliu reiškiniu. Be to, partnerystės įteisinimas tam tikra prasme silpnina ir santuokos institutą, nes, atsiradus alternatyvai, asmenys, norintys formalizuoti savo santykius, nebūtinai rinksis santuoką. Visgi, atsižvelgiant į dabartinės visuomenės pokyčius, teigtina, jog įstatymų leidėjas turėtų atsižvelgti į realiai susiklosčiusius santykius ir pabandyti juos tam tikru laipsniu reguliuoti, turint omenyje praktikoje kylančias problemas dėl teisinio reguliavimo nebuvimo (žr. V šios išvados dalį, kurioje apibendrinama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika).

Daugumoje Europos valstybių šiuo metu vyraujanti tendencija yra ta, kad tradicinė santuoka pagrįsta šeima nebėra laikoma vienintele galima šeiminio gyvenimo forma. Tai pagrindžia faktas, jog

¹⁷ Ten pat, p. 203.

¹⁸ Įstatymo teksto prieiga per internetą: <<https://lagen.nu/2003:376>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

¹⁹ *Bakanas A. et al.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2002, p. 440–441.

šiuo metu Europos Sąjungoje tik šešiose valstybėse nėra įtvirtintas registruotos partnerystės institutas: Bulgarijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Slovakijoje ir Lietuvoje²⁰.

Be sociokultūrinių veiksnių, vienokios ar kitokios partnerystės formos įtvirtinimą valstybių teisinėse sistemose lemia ir pragmatinė priežastis, kurią yra sunku ignoruoti – alternatyvios šeiminio gyvenimo formos, kai gyvenama kartu nesudarius santuokos, yra daugiau ar mažiau paplitusios visose Europos valstybėse. Tiesa, ne visose šalyse įstatymų leidėjai pakankamai operatyviai reaguoja į visuomenėje vykstančius pokyčius, todėl dažnai nesusituokę asmenys, nors ir gyvenantys santuokai būdingomis aplinkybėmis, atsiduria tam tikrame juridiniame vakuume. Dėl to gali būti nepakankamai užtikrinamos vieno iš partnerių šių sričių teisės tokiose srityse kaip turto teisinis režimas, mokesčių teisė, paveldėjimas, socialinė apsauga ir kt. Kita vertus, teisiškai reglamentuoti tokius santykius gali būti sudėtinga dėl politinių, religinių ar kitokio pobūdžio priežasčių.

Visgi daugelyje Europos valstybių buvo priimti, o kitose planuojami priimti teisės aktai, įtvirtinantys partnerystės institutą. Tokiu būdu bendras gyvenimas kartu neįregistravus santuokos formalizuojamas ir jam suteikiamas tam tikras juridinis turinys. Pažymėtina, kad nepaisant iš esmės to paties objekto, reglamentavimo apimtis įvairiose šalyse gali gerokai skirtis. Tarkim, Prancūzijoje ir Belgijoje partneriams (tiek heteroseksualiems, tiek homoseksualiems) suteikiamų teisių apimtis mažai kuo skiriasi nuo teisių, suteikiamų susituokusioms poroms. O kitose šalyse partnerystės santykių reguliavimas apsiriboja tik tam tikromis sritimis arba partnerystės institutu, kaip santuokos alternatyva, gali pasinaudoti išimtinai tik homoseksualios poros.

Šiuo metu galima išskirti keletą Europoje paplitusių partnerystės modelių²¹:

- kohabitacija (partnerystė) pagal įstatymą (egzistuoja, pavyzdžiui, Švedijoje, Vengrijoje);
- pasirenkamosios kohabitacijos (partnerystės) modelis (egzistuoja, pavyzdžiui, Belgijoje);
- registruotos civilinės sutarties modelis (egzistuoja, pavyzdžiui, Prancūzijoje);
- registruotos partnerystės modelis (egzistuoja, pavyzdžiui, Vokietijoje).

Atkreiptinas dėmesys, jog Europos Sąjungos valstybės labiau linkusios įteisinti tos pačios lyties asmenų registruotą partnerystę su iš to išplaukiančiomis teisėmis bei pareigomis, nesuteikiant tokios pat galimybės skirtingų lyčių asmenų poroms. Tai galimai sietina su tuo, jog partnerystė kai kuriose šalyse laikoma tiesiog santuokos alternatyva tos pačios lyties asmenims, norintiems įteisinti tarpusavio santykius. Taigi, priklausomai nuo partnerių seksualinės orientacijos, jiems suteikiama galimybė rinktis tarp santuokos ir partnerystės. Atsižvelgiant į tai manoma, jog nėra reikalo nustatyti atskiro partnerystės instituto heteroseksualiems asmenims, nes jie ir taip turi galimybę sudaryti santuoką. Nepaisant to, kitos valstybės pasirinko priešingą kelią – įteisingo partnerystę neteikdamos reikšmės partnerių seksualinei orientacijai. Kaip jau buvo nurodyta, pirmoji partnerystės teisinį reglamentavimą, priimdama Nesusituokusių sugyventinių bendro būsto įstatymą, nustatė Švedija, kurioje 1987 m. taip

²⁰ Oficiali Europos Sąjungos interneto svetainė. Civil unions and registered partnerships. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_en.htm> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

²¹ Modeliai išskirti, remiantis šiuo šaltiniu: Mikelėnas V. Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009, p. 206–207.

pat buvo priimtas ir Homoseksualių sugyventinių įstatymas. Tokiu būdu įstatymais buvo nustatyta bendro gyvenimo nesusituokus apsauga, nepriklausomai nuo to, kokių lyčių yra partneriai. Tačiau Vokietijoje yra laikomasi kitokio požiūrio, kai gyvenantys kartu tos pačios lyties asmenys turi galimybę įregistruoti partnerystę, o skirtingų lyčių asmenų bendras gyvenimas kartu yra tiesiog faktas ir nėra numatyta jokios galimybės šiems santykiams suteikti teisinį apibrėžtumą registruojant partnerystę²².

Galima apibendrinti, kad konkretaus partnerystės modelio bei jam taikytino teisinio režimo pasirinkimas priklauso nuo to, kokius klausimus ir kokia apimtimi siekiama reglamentuoti (tai iš dalies yra ir politinis klausimas), esminį dėmesį skiriant klausimams, keliantiems daugiausia problemų praktikoje.

II. Europos Tarybos Ministrų Komiteto ir Parlamentinės Asamblėjos įtvirtinti standartai

Žvelgiant regioniniu mastu, pripažįstama šeimos gyvenimo formų įvairovė. Antai Europos Tarybos (toliau vadinama – ET) Ministrų Komitetas 1994 m. priimtoje rekomendacijoje Nr. R (94) 14 „Dėl nuoseklios ir integruotos šeimos politikos“²³ pripažino šeimos formų įvairovę ir kartu pabrėžė, kad šeima išlieka fundamentaliu visuomenės vienetu bei atlieka pagrindinį vaidmenį visuomenės socializacijos procese (1 straipsnis).

Pagrindinės ET institucijos tarptautiniais dokumentais linkusios išplėsti diskriminacijos draudimo seksualinės orientacijos pagrindu principo taikymo sritis įtraukdamos ir šeimos gyvenimo apsaugą. ET Ministrų Komitetas 2010 m. priimtoje rekomendacijoje Nr. CM/Rec(2010)5²⁴ „Dėl kovos su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės priemonių“ (toliau vadinama – Rekomendacija dėl kovos su diskriminacija) ir ET Parlamentinė Asamblėja rekomendacijoje Nr. 1474 (2000)²⁵ „Dėl lesbiečių ir gėjų padėties Europos Tarybos valstybėse narėse“ (toliau vadinama – Rekomendacija dėl padėties) ir rezoliucijoje Nr. 1728 (2010)²⁶ „Dėl diskriminacijos seksualinės

²² Couples in Europe. The law for couples in the 27 EU countries. What does the law provide for the property of registered and non-registered partners? Prieiga per internetą: <<http://www.coupleseurope.eu/en/germany/topics/8-what-does-the-law-provide-for-the-property-of-registered-and-non-registered-partners/>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

²³ Recommendation No. R (94) 14 of The Committee of Ministers to Member States on Coherent and Integrated Family Policies (Adopted by the Committee of Ministers on 22 November 1994 at the 521st meeting of the Ministers' Deputies). Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804cf7dd>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

²⁴ Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies). Prieiga per internetą:

<[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

²⁵ Recommendation 1474 (2000) of the Parliamentary Assembly – Situation of gays and lesbians in Council of Europe member states (adopted by the Assembly on 26 September 2000). Prieiga per internetą:

<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/LGBT_en.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

²⁶ Resolution 1728 (2010) of the Parliamentary Assembly – Discrimination on the basis of the sexual orientation and gender identity (adopted by assembly on 29 April 2010). Ten pat.

orientacijos ir lyties tapatybės pagrindais“ (toliau vadinama – Rezoliucija dėl diskriminacijos) valstybės nares skatina imtis įstatymų lygmens ir kitų priemonių, skirtų kovai su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės.

Rezoliucijoje dėl padėties ET Parlamentinė Asamblėja valstybėms narėms rekomenduoja teisiškai įtvirtinti tos pačios lyties asmenų partnerystę (11 str. 3 dalies i punktas). Dešimtmečiu vėliau priimtoje Rezoliucijoje dėl diskriminacijos valstybės narės skatinamos užtikrinti teisinį vienalyčių porų partnerystės pripažinimą, kai toks pripažinimas yra numatytas nacionaliniu reguliavimu, ir nustatyti atitinkamas partnerystės sąlygas (16 straipsnio 9 dalies 1–4 punktai): (a) vienodas turtines teises ir pareigas tos pačios lyties ir skirtingų lyčių poroms; (b) įpėdinio statusą; (c) vienodas galimybes apsigyventi valstybės narės teritorijoje tos pačios lyties ir skirtingos lyties partneriui, turinčiam užsienio valstybės pilietybę; (d) valstybių narių įtvirtinto reguliavimo, kuriuo nustatyti panašūs teisiniai padariniai sudarius partnerystę, pripažinimą ir (e) vienodas tėvų pareigas kiekvieno iš partnerio vaiko atžvilgiu pirmiausia atsižvelgiant į vaiko interesus.

ET Ministrų Komitetas Rekomendacijoje dėl kovos su diskriminacija taip pat laikosi pozicijos, kad teisinis reglamentavimas, numatantis nesusituokusių porų teises ir pareigas, neturėtų diskriminuoti nei porų, kurias sudaro tos pačios lyties asmenys, nei porų, kurių partneriai yra skirtingų lyčių asmenys (23 straipsnis). Nediskriminavimo seksualinės orientacijos ar lyties tapatybės pagrindu principas pabrėžiamas valstybėms narėms nustatant tėvų atsakomybę už vaiką ar vaiko globą (26 straipsnis) ir priimant sprendimus dėl įvaikinimo, kai nacionaliniai teisės aktai leidžia įsivaikinti nesusituokusiems asmenims (27 straipsnis). Visais atvejais pirmiausia atsižvelgtina į vaiko interesus (vaiko interesų pirmenybės principas).

Nagrinėjant ET pagrindinių institucijų tarptautinių dokumentų turinį, matyti, kad tiek ET Parlamentinė Asamblėja priimtomis rezoliucijomis, tiek ir ET Ministrų Komitetas patvirtintomis rekomendacijomis siekia, kad valstybės narės taikytų vienodas sąlygas tos pačios lyties ir skirtingų lyčių poroms. Nediskriminavimo dėl seksualinės orientacijos principo taikymas tarptautiniuose dokumentuose eksplicitiškai skatinamas išreiškiant paramą civilinės vienalyčių porų partnerystės teisiniam įtvirtinimui.

III. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

Nė viena valstybė negali remtis savo vidaus teise, siekdama išvengti tarptautinių įsipareigojimų, taip pat ir prisiimtų pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau vadinama – Konvencija), vykdymo²⁷. EŽTT suteikta išimtinė jurisdikcija, apimanti visus Konvencijos ir jos protokolų aiškinimo ir taikymo klausimus (Konvencijos 32 straipsnis)²⁸.

²⁷ *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 7(97), p. 25.

²⁸ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

Konvencijos 8 straipsniu, be kita ko, garantuojama teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje, kuri Lietuvos teisės aiškinimui aktuali kaip teisės aiškinimo šaltinis, ne kartą yra analizavęs šeimos sampratą. Pastarąją remiamasi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veikloje, kai nagrinėjamos susijusios konstitucinės justicijos bylos²⁹.

EŽTT 2010 m. pirmą kartą savo praktikoje byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*³⁰ konstatavo, kad pastovius tos pačios lyties asmenų santykius apima ne vien privataus gyvenimo, tačiau ir šeimos gyvenimo apsauga (Konvencijos 8 straipsnis) lygiai taip pat, kaip ir skirtingų lyčių asmenų santykių atveju.

EŽTT Didžioji kolegija, 2013 m. nagrinėdama bylą *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*³¹, atkreipė dėmesį į tai, kad iš devyniolikos ET valstybių narių, kurios numatė registruotas partnerystės santykius, tik dvi – Lietuva ir Graikija – nenumatė galimybės partnerystę sudaryti tos pačios lyties poroms. Be to, Graikijos valdžios institucijos neįtikino EŽTT Didžiosios kolegijos, jog vienalyčių porų diskriminavimas nesuteikiant šiems teisės sudaryti civilinės partnerystės buvo pateisinamas siekiant teisėtų tikslų. Atsižvelgdamas į EŽTT sprendimą, Graikijos Parlamentas 2015 m. pabaigoje priėmė įstatymą, įteisinantį tos pačios lyties partnerystę³².

2014 m. priimtame sprendime byloje *Hämäläinen prieš Suomiją*³³ EŽTT Didžioji kolegija pasisakė dėl prieš tai Teismo jurisprudencijoje nenagrinėtos homoseksualių asmenų teisės sudaryti santuoką. EŽTT pabrėžė, kad Konvencijos 8 (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) ir 12 (teisė į santuoką) straipsniai nenumato valstybėms narėms pareigos vienalytėms poroms garantuoti teisę tuoktis. Teismas taip pat patvirtino fundamentalią moters ir vyro teisę į santuoką ir šeimos kūrimą, pabrėždamas tradicinę santuokos, sudaromos tarp skirtingos lyties asmenų, sampratą.

Lesbiečių ir gėjų asmenų šeimos gyvenimo apsaugos tema toliau plėtota 2015 m. byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*³⁴. Teismas sprendime konstatavo tos pačios lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimą (Konvencijos 8 straipsnis) ir pabrėžė, kad civilinė sąjunga arba registruota partnerystė būtų laikomos tinkamiausiu būdu teisiškai pripažinti vienalyčių porų (kaip ir pareiškėjų atveju) santykius. EŽTT, be kita ko, atkreipė dėmesį į ET valstybių narių tendenciją (tuo metu 24 iš 47 ET valstybių narių) teisiškai įtvirtinti tos pačios lyties porų santykius, Italijos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją dėl lesbiečių ir gėjų asmenų šeimos gyvenimo apsaugos ir pripažinimo ir palankias visuomenės nuostatas šiuo klausimu.

²⁹ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

³⁰ Case of Schalk and Kopf v. Austria (Application no. 30141/04), 24 June 2010.

³¹ Case of Vallianatos and Others v. Greece (Applications nos. 29381/09 and 32684/09), 7 November 2013.

³² Hellenic Republic General Secretariat for Media and Communication. Greek News Agenda. Civil Partnership Rights for All. Prieiga per internetą: <<http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/politics-polity/5775-civil-partnership-rights-for-all>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

³³ Case of Hämäläinen v. Finland (Application no. 37359/09), 16 July 2014.

³⁴ Case of Oliari and Others v. Italy (Applications nos. 18766/11 and 36030/11), 21 July 2015.

2016 m. nagrinėtoje byloje *Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją*³⁵ EŽTT nepripažino Konvencijoje numatytų teisių pažeidimo, dėl kurių kreipėsi pareiškėjai (teisės į šeimos gyvenimo gerbimą, teisės sudaryti santuoką ir diskriminacijos draudimo), tačiau dar kartą patvirtino ankstesniuose sprendimuose išplėtotą praktiką dėl ET valstybių narių pareigos sureguliuoti tos pačios lyties asmenų šeimos teisinius santykius. Teismas dar kartą pakartojo suprantantis teisę į santuokos sudarymą tradicinės vyro ir moters santuokos prasme. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys į faktines bylos aplinkybes: Prancūzijoje (priešingai nei ankstesnių bylų atveju) tos pačios lyties poroms teisinė apsauga buvo suteikta partnerystę reguliuojančiuose įstatymuose dar 1999 m.³⁶, t. y. prieš iškilusį ginčą tarp pareiškėjų ir Prancūzijos Respublikos.

Kitame 2016 m. sprendime byloje *Aldeguer Tomás prieš Ispaniją*³⁷ EŽTT nepripažino diskriminacijos fakto. Joje buvo iškeltas klausimas, ar tos pačios lyties bei skirtingų lyčių poros buvo analogiškose situacijose dėl anksčiau valstybėje įtvirtinto skirtingo teisinio reguliavimo.

Iš EŽTT jurisprudencijos matyti, kad ET valstybėms narėms kyla pareiga apsaugoti vienos lyties asmenų šeimos gyvenimą. Atvejai, kai registruota partnerystė teisinėje bazėje yra numatyta tik tarp skirtingos lyties partnerių, Teismo laikytini kaip diskriminaciniai seksualinės orientacijos pagrindu.

IV. Partnerystės reguliavimo Europos valstybėse ypatumai

Kaip buvo nurodyta šio tyrimo I skyriuje, teisės doktrinoje išskiriami keturi skirtingose valstybėse paplitę partnerystės modeliai³⁸: (a) kohabitacija (partnerystė) pagal įstatymą; (b) pasirenkamoji kohabitacija (partnerystė); (c) registruotos civilinės sutarties modelis ir (d) registruota partnerystė. Prieš detaliau juos aptariant, nurodytina, kad kohabitacija (partnerystė) pagal įstatymą V. Mizaro apibūdinama kaip faktinis vyro ir moters gyvenimas, kai tokie bendro gyvenimo faktiniai santykiai patys savaime be jokių formalumų sukelia teisinių padarinių. Šios partnerystės reguliavimo alternatyvos svarbiausi privalumai yra tokie: pirma, partneriams nereikia atlikti jokių formalumų, pavyzdžiui, registruoti savo bendro gyvenimo fakto, antra, bendrai gyvenančio nesusituokus asmens (sugyventinio) statuso įgijimas nepriklauso nuo kito sugyventinio valios – sugyventinio statusas įgyjamas pradėjus kartu gyventi ir/ar atsiradus kitiems įstatyme numatytiems juridiniams faktams (pvz., ir toliau turėtų būti išsaugomas realumo kriterijus, t. y. partneriai turi kartu išgyventi ne mažiau kaip vienus metus). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad toks partnerystės reguliavimas buvo siūlytas pirminiame naujojo Lietuvos CK projekto variante³⁹.

³⁵ Case of Chapin and Charpentier v. France (Application no. 40183/07), 09 June 2016.

³⁶ *Mezey S. G.* The Role of the European Court of Human Rights in Adjudicating LGBT Claims. 2015, p. 6. Prieiga per internetą: <http://paperroom.ipso.org/papers/paper_30324.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

³⁷ Case of Antonio Aldeguer Tomas v. Spain Application no. 35214/09, 22 June 2009.

³⁸ *Mikelėnas V.* Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009, p. 206–207.

³⁹ *Mizaras V.* Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 375–376.

Registruotos partnerystės ypatumas yra tas, kad sugyventiniai įgyja partnerių teisinį statusą, tik jeigu jie savo bendro gyvenimo faktą įregistravo įstatymų nustatyta tvarka. Šie santykiai privalo būti reglamentuojami visų pirma siekiant užtikrinti partnerių tarpusavio santykių aiškumą ir stabilumą, siekiant išvengti silpnesniojo partnerio diskriminavimo ir jo turtinių bei asmeninių neturtinių teisių pažeidimo, taip pat partnerių nepilnamečių vaikų teisių bei teisėtų interesų apsaugą. Be to, kaip nurodo V. Mizaras, klaidinga būtų manyti, kad tokia registravimo sistema gali efektyviai užtikrinti trečiųjų asmenų teisių apsaugą – registracijai esant savanoriškai, asmenys, turintys tikslą neatskleisti partnerystės santykių prieš trečiuosius asmenis, tiesiog vengs partnerystės santykių išviešinimo, t. y. registravimo. Taigi praktinio patogumo požiūriu privalomo registravimo sistema neturi aiškaus pranašumo prieš antrąją alternatyvą – partnerystę pagal įstatymą⁴⁰.

Grįžtant prie nuodugnesnio partnerystės modelių apibūdinimo, partnerystės teisinis reguliavimas skiriasi kohabitacijos teisinių santykių atsiradimo momento nustatymu, reikalavimais subjektams, kuriems taikomos kohabitaciją reglamentuojančios normos, registravimo procedūromis, įstatymų taikymo apimtimi ir kitais šeimos teisės instituto reglamentavimo ypatumais⁴¹. Šie ypatumai apžvelgiami toliau.

a) kohabitacijos (partnerystės) pagal įstatymą modelis ir šio modelio valstybės pavyzdys⁴²

Kohabitacijos (partnerystės) pagal įstatymą modelis nereikalauja specialios asmenų registracijos. Kohabitacija pagal įstatymą pripažįstamas faktas, kai skirtingos ar tos pačios lyties pora nesusituokusi gyvena kartu panašiomis į santuoką aplinkybėmis.

Kohabitacija (partnerystė) pagal įstatymą įteisinta Švedijoje 1973 m. šalyje priėmus Nesusituokusių sugyventinių bendro būsto įstatymą (dabar – Kohabitacijos įstatymas). Iki 2009 m. Švedijos šeimos teisė numatė ir registruotos partnerystės galimybę išskirtinai tos pačios lyties poroms. 2009 m. gegužės 1 d. įsigaliojus Santuokos kodekso pataisoms, kurios suteikė teisę sudaryti santuoką vienos lyties poroms, registruotos partnerystės instituto taikymas buvo panaikintas. Tos pačios lyties poroms, kurios partnerystę įregistravo iki įsigaliojant Santuokos kodekso pataisoms, registruota partnerystė ir toliau liko galioti (*lex retro non agit* principo taikymas). Pažymėtina, kad santuokos ir partnerystės institutai Švedijos teisinėje sistemoje iš esmės sukeldavo tas pačias teises pasekmes (skirdavosi registravimo tvarka priklausomai nuo asmenų lyties), todėl registruotos partnerystės

⁴⁰ *Ibid.*, p. 376–377.

⁴¹ Mikelėnas V. et al. Dėl partnerystės teisinių santykių reguliavimo. Akademinei išvada. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2008, p. 2. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/tyrimai/2011-03-31/Del_Partn_teisiniu_sant_reg.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

⁴² Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: Sweden. Maarit Jänterä-Jareborg, Margareta Brattström, LisaMarie Eriksson, March 2015. Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-IR.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Commission on European Family Law. National legislation: Sweden. Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-IR-Legislation.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of country and Jurisdiction: Sweden. Prieiga per internetą: <<http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--sweden.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

tolesnis galiojimas neteko prasmės. Kohabitacijos įstatymas Švedijoje taikomas poroms, kurios atitinka šiuos kriterijus: (a) kohabitantai gyvena kartu (vertinama poros santykių trukmė); (b) kohabitantai kartu gyvena kaip pora (giminaičiai ar kambario draugai, gyvenantys kartu, nelaikomi kohabitantais); (c) kohabitantai dalijasi bendru būstu (namų ūkiu ir išlaidomis). Pažymėtina, kad poros santykių trukmės nustatymas, apibrėžiantis bendro gyvenimo kartu, o drauge ir teisinių pasekmių pradžia, kiekvienu konkrečiu atveju leidžia įvertinti tikrąją partnerių valią (subjektyvusis kriterijus).

Bendras būstas apima kohabitantų gyvenamąją vietą (namus, butus) ir namų apyvokos reikmenis (gyvenamosios vietos sudedamoji dalis, pvz., baldus ar virtuvės indus). Kohabitacijos įstatymas Švedijoje netaikomas kitokiam nei teisiniame reguliavime nurodytam nekilnojamajam ir kilnojamajam turtui: vasarnamiams (sodo namams), lėšoms banko sąskaitose, akcijoms, automobiliams ir kt. Kitaip tariant, kohabitacijos nutraukimo atveju kohabitantas ir toliau išlaiko nuosavybės teises į jam priklausantį turtą, kurio neapima Kohabitacijos įstatymo nuostatos.

Kohabitacijos laikotarpiu kiekvienas iš partnerių disponuoja tik savo asmeniniu turtu ir asmeniškai atsako už savo skolas. Vis dėlto pastebėtina, kad egzistuoja keletas disponavimo nuosavybe apribojimų (savo esme jie panašūs į apribojimus, taikomus sutuoktiniams): kohabitantas be savo partnerio / partnerės sutikimo negali parduoti, padovanoti, įkeisti ar išnuomoti turtą, kuris laikomas bendruoju būstu (ar jo dalimi) ar namų apyvokos reikmenimis. Jeigu partneriai gyvena būste, kurio savininkas arba nuomininkas yra vienas iš partnerių, jie gali kreiptis į nuosavybę registruojančią instituciją (Švedijos kartografavimo, kadastro ir žemės registravimo agentūrą) su pareiškimu užregistruoti būstą kaip bendrąjį. Prašymą patenkinus, disponuojantis nuosavybe kohabitantas be kito partnerio sutikimo negali būsto parduoti arba įkeisti.

Kohabitacija netenka galios, kai: (a) vienas iš partnerių sudaro santuoką; (b) vienas iš partnerių nutraukia kohabitaciją; (c) vienas iš partnerių miršta; (d) vienas iš partnerių kreipiasi į teismą su prašymu paskirti turto administratorių bendro būsto padalijimui; (e) vienas iš partnerių inicijuoja dalies bendro nedalijamo būsto nuosavybės perėmimo procedūrą. Atkreiptinas dėmesys, kad vienam iš partnerių išsikėlus iš bendro būsto, kaip ir nustatant poros santykių trukmę, taikomas subjektyvusis kriterijus, t. y. vertinama partnerių valia nutraukti kohabitacijos pagrindu atsiradusius santykius. Kaip pavyzdys gali būti pateikiamas atvejis, kai vienas iš partnerių dėl sveikatos problemų hospitalizuojamas ilgesniam laikui. Ši situacija atitiktų bendro gyvenimo kartu reikalavimą atsižvelgiant į abiejų partnerių valią išlaikyti santykius.

Kohabitacijai pasibaigus, turtas dalijamas tik tuo atveju, jeigu nors vienas iš partnerių to pareikalauja. Tuo atveju, jei kohabitacija nutrūksta dėl vieno iš partnerių mirties, turto padalijimo gali reikalauti tik kitas partneris, t. y. mirusiojo paveldėtojai neturi teisės reikalauti padalinti turtą. Kiekviena šalis išlaiko nuosavybės teises į savo asmeninį turtą, jeigu niekas nereikalauja turto padalijimo.

Reikalavimas dėl turto padalijimo turi būti pareikštas ne vėliau kaip per vienus metus po kohabitacijos nutraukimo.

Prieš pradėdant turto dalybas, nustatomi išskolinimai. Atskaičius skolas, likusi turto dalis turi būti padalijama lygiai tarp abiejų partnerių. Jeigu nustatoma, kad vienam iš partnerių būstas su namų apyvokos reikmenimis yra labiau reikalingas nei kitam, visas būstas yra paliekamas pirmajam. Partneris, kuriam buvo paliktas būstas, turi kompensuoti kitam partneriui už pastarojo negautąją būsto dalį.

Turto padalijimui lygių dalių principu gali būti taikomos tam tikros išimtys, atsižvelgiant į kiekvieno iš partnerių finansinę padėtį, kohabitacijos trukmę ir kitas svarbias aplinkybes. Vieno iš partnerių mirtis yra dar viena priežastis, dėl kurios lygių dalių taisyklė netaikoma (bazinės išmokos taisyklė). Likęs gyvas partneris iš dalijamo turto, kuris lieka atskaičius skolas, privalo gauti ne mažiau kaip 2 bazines išmokas (88 000 kronų – 2012 m.).

Tais atvejais, kai būstas naudojamas (nuomojamas) kaip bendroji nuosavybė, tačiau nėra registruotas kaip bendro naudojimo būstas, šis turtas nėra įtraukiamas į dalybų procesą. Būstas gali būti paliekamas partneriui, kuriam jo labiau reikia. Jeigu partneriai neturi bendrų vaikų, būtinos labai rimtos priežastys, norint palikti tokį turtą vienam iš jų.

Partneriai, kurie dėl tam tikrų priežasčių nori išlaikyti atskiro turto režimą, turi galimybę sudaryti sutartį, nurodydami, jog turto padalijimo taisyklės pagal Kohabitacijos įstatymą nebūtų taikomos jų sudarytai partnerystei. Esant tokiam susitarimui tarp partnerių, turto dalijimo taisyklės netaikomos.

b) pasirenkamosios kohabitacijos (partnerystės) modelis ir šio modelio valstybės pavyzdys⁴³

Pasirenkamosios kohabitacijos (partnerystės) modelis reikalauja aiškiai išreikšti abiejų partnerių valią sukurti šeimos santykius.

Šis modelis įtvirtintas Belgijos Karalystėje, kurioje pasirenkamoji kohabitacija yra galima tiek tarp dviejų tos pačios lyties asmenų, tiek ir tarp dviejų skirtingos lyties asmenų. Belgijos teisinėje sistemoje numatyta dviejų skirtingų formų partnerystė: (a) registruota ir (b) faktinė partnerystė, kurios turinys nėra išsamiai reguliuojamas teisės aktais.

De facto poroms suteikiamos tos pačios teisės kaip ir registruotoms poroms, ryšium su valstybiniu sveikatos draudimu, paveldėjimo mokesčiais (išskirtinai Flamanų regione), pagrindinėmis socialinėmis garantijomis, apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje ir pan.

Registruotos partnerystės nuostatos įtvirtintos Belgijos civiliniame kodekse (toliau vadinama – BCK). Pagal BCK, registruota partnerystė sudaroma rašytiniu partnerių sutikimu jų gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos skyriuje.

⁴³ Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: Belgium. Frederik Swennen, Dimitri Mortelmans, January 2015. Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Belgium-IR.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: Belgium. Prieiga per internetą: <<http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--belgium.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

BCK nustatyta solidarioji partnerių atsakomybė už prievoles, susijusias su poros bendro gyvenimo poreikiais bei vaikų priežiūra. Vis dėlto vertėtų pažymėti, kad solidarioji atsakomybė ribojama tam tikrais atvejais, jeigu įsiskolinimas viršija kurio nors iš partnerių finansines galimybes.

Pagal nustatytą turtinį režimą, kiekvienam iš partnerių priskiriamas turtas, dėl kurio teisių nekyla abejonių, t. y. partneris turi galėti įrodyti faktą, kad konkretus turtas buvo įgytas iš jo / jos asmeninių lėšų. Tuo atveju, jeigu nė vienas iš partnerių negali įrodyti savo nuosavybės teisių į turtą, toks turtas yra laikomas bendrąja partnerių nuosavybe.

Kaip ir minėta, faktinė partnerystė nėra juridiskai reglamentuojama Belgijos teisinėje sistemoje, tad ir šios partnerystės formos sudarymas ir nutraukimas eksplicitiškai neįtvirtintas. Faktinės partnerystės sudarymo bei nutraukimo atveju gali būti taikomos tam tikruose atskiruose teisės aktuose numatytos teisės normos. Belgijos administracinio suskirstymo ir teisinės sistemos ypatumai lemia tai, kad faktinės partnerystės pradžia nustatoma pagal skirtingus kriterijus (pvz., keliamas vienu ir trejų metų santykių trukmės reikalavimas, atitinkamai pagal Flamanų mokesčių kodekso bei Belgijos civilinio kodekso nuostatas). Kilus nesutarimų tarp partnerių, juos sprendžia atitinkamos institucijos priklausomai nuo ginčo kilmės (apylinkės teismas, apylinkės teismo pirmininkas, šeimos teismas, taikos teisėjas).

Registruota partnerystė nutraukiama civilinės metrikacijos skyriaus darbuotojo, kai vienas iš partnerių kreipiasi su prašymu nutraukti bendrą gyvenimą nesudarius santuokos. Kitaip tariant, kreipimasis į teismą dėl partnerystės nutraukimo nėra būtinas, išskyrus ginčo atvejus (pvz., dėl nuosavybės).

c) registruotos civilinės sutarties modelis ir šio modelio valstybės pavyzdys⁴⁴

Šis išskirtinis partnerystės modelis įtvirtintas Prancūzijos teisinėje sistemoje 1999 m. įsigaliojus specialiajam įstatymui. Prancūzijos teisės aktuose civilinė solidarumo sutartis apibūdinama kaip „susitarimas tarp dviejų pilnamečių tos pačios ar skirtingos lyties fizinių asmenų siekiant nustatyti partnerių bendrą gyvenimo tvarką“. Civilinės solidarumo sutarties įstatymas siekė panaikinti diskriminaciją seksualinės orientacijos pagrindu ir atspindėti socialines realijas teisiniame reguliavime.

Atkreiptinas dėmesys, kad Prancūzijoje partneriai gali rinktis ir faktinę partnerystę, jeigu jie nepageidauja sudaryti civilinės solidarumo sutarties arba negali sudaryti minėto kontrakto dėl teisinių priešasčių. Faktinė partnerystė arba „konkubinatas“ (pranc. *concubinage*) apibūdinamas kaip „faktinė sąjunga (gyvenimas kartu) tarp dviejų tos pačios arba skirtingos lyties asmenų, pasižyminti bendru poros gyvenimu, turinčiu stabilų ir tęstinį pobūdį“. Teisės aktai nenumato konkretaus termino, pagal kurį nustatomi stabilumo ir tęstinio bendro gyvenimo kartu kriterijai.

⁴⁴ Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: France. Frédérique Ferrand, Laurence Francoz-Terminal, January 2015. Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-IR.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: France. Prieiga per internetą: <<http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--france.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

Registruotai civilinei solidarumo sutarčiai nustatyti tam tikri juridiniai apribojimai, dėl kurių kontraktas negali būti sudaromas: (a) giminystė (tarp protėvių ir palikuonių pagal tiesiąją giminystės liniją, tarp giminaičių pagal tiesiąją giminystės liniją ir tarp kitų giminaičių iki trečiojo giminystės laipsnio), (b) vieno iš partnerių santuoka ar (c) civilinė solidarumo sutartis.

Norėdami sudaryti partnerystę, asmenys turi kreiptis į jų gyvenamosios vietos tribunolą (pirmosios instancijos teismą) su prašymu, kuriame gali būti numatytas turtinis režimas (nuosavybės padalijimas). Pora teismui kartu su prašymu registruoti civilinę solidarumo sutartį taip pat turi pateikti atitinkamus dokumentus: (a) gimimo liudijimus, (b) tribunolo (pirmosios instancijos teismo) patvirtintą pažymą dėl gimimo vietos ir (c) pasižadėjimus dėl gyvenamosios vietos patvirtinimo bei teisinių kliūčių sudaryti sutartį nebuvimo.

Bet koks civilinės solidarumo sutarties pakeitimas turi būti patvirtinamas abiejų sutarties šalių ir pateikiamas tam tribunolui (pirmosios instancijos teismui), kuris dalyvavo sudarant pradinę sutarties variantą. Be to, tokiu atveju turi būti laikomasi identiškų procedūrų.

Partneriai, sudarę civilinę solidarumo sutartį, privalo vienas kitą remti materialiai. Šios pareigos turinio ypatumai nustatomi sutarties tekste. Partneriai solidariai atsako tretiesiems asmenims už sutartines prievoles, kurios susijusios su poros bendro (kasdienio) gyvenimo išlaidomis (ypač išlaidomis namų ūkiui).

Nagrinėjama partnerystės forma Prancūzijoje poroms nesuteikia teisės bendrai įsivaikinti, tuo tarpu tos pačios lyties sutuoktiniai tokią teisę turi.

Kaip ir kitų partnerystės formų atveju, civilinė solidarumo sutartis nustoja galios, kai: (a) vienas iš partnerių sudaro santuoką, (b) kontraktas yra nutraukiamas (taip pat ir vienašališkai), (c) vienas iš partnerių miršta. Sutartis nutraukiama išsiuntus registruotą prašymą arba mirties liudijimo kopiją tribunolui (pirmosios instancijos teismui). Civilinė solidarumo sutartis Prancūzijos teisinėje sistemoje partneriams suteikia plačias socialinės apsaugos ir kitas teises garantijas, kuriomis lygiomis teisėmis naudojasi ir sutuoktiniai (pvz., civilinėse bylose pirmosios instancijos teisme partneriui gali atstovauti kitas partneris, partneriams kaip ir sutuoktiniams suteikiamos pagalbinio apvaisinimo galimybės ir kt.). Paminėtini partneriams ir sutuoktiniams suteiktų teisių skirtumai. Pavyzdžiui, našlio išmoka galima tik sutuoktinių atžvilgiu (Prancūzijos Aukščiausiasis Teismas 2014 m. sausio 23 d. sprendimu pateisino tokį reguliavimą nurodydamas santuokos apsaugą kaip svarbią ir pateisinamą priežastį). Mokesčių teisės srityje partneriai pildo atskiras turto deklaracijas, o nuosavybės mokesčius mokėti priklauso tam partneriui, kuriam priklauso konkretus turtas.

d) registruotos partnerystės modelis ir šio modelio valstybės pavyzdys⁴⁵

Registruota partnerystė laikoma labiausiai paplitusia Europos šalyse bendro gyvenimo neįregistravus santuokos forma.

Vokietijoje registruota partnerystė galima 2001 m. įsigaliojus Civilinės partnerystės įstatymui. Šis teisės aktas priimtas atsižvelgiant į Vokietijos Federacinės Respublikos Federalinio Konstitucinio Teismo išaiškinimus, kad įstatymų leidėjas turi teisę priimti teisės aktus dėl tos pačios lyties porų bendro gyvenimo. Taigi Civilinės partnerystės įstatymo tikslas – sureguliuoti asmenų, priklausančių išskirtinai tai pačiai lyčiai, santykius ir tokiu būdu panaikinti diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos. Pažymėtina, kad santuoka Vokietijoje galima tik tarp skirtingos lyties asmenų. Be to, skirtingų lyčių asmenų bendras gyvenimas kartu yra tiesiog faktas ir nėra galimybės suteikti šiems santykiams teisinio apibrėžtumo registruojant partnerystę.

Partnerystę turi teisę sudaryti tos pačios lyties pilnamečiai asmenys, nesusiję giminystės ryšiais (pagal tiesiąją giminystės liniją), nesudarę santuokos ar kitos partnerystės.

Norėdami sudaryti registruotą partnerystę, asmenys turi kreiptis į vieno iš partnerių gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos skyrių (Bavarijoje partnerystę gali registruoti ir notaras). Civilinės metrikacijos skyriaus darbuotojui kartu su prašymu registruoti partnerystę turi būti pateikiami atitinkami įstatymiškai reikalaujami dokumentai: (a) asmens tapatybės kortelė, (b) gimimo liudijimas, (c) paskutinės santuokos / registruotos partnerystės patvirtinimo kopija (jeigu vienas iš partnerių prieš tai buvo sudaręs santuoką ar registruotą partnerystę). Pateikus minėtus dokumentus su prašymu, paskiriama konkreti data registruotos partnerystės ceremonijai.

Registruota partnerystė po Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo išaiškinimų savo turiniu tapo iš esmės identiška santuokos institutui (išskyrus įvaikinimo ir pajamų mokesčio klausimus).

Partnerystė nutraukiama tomis pačiomis sąlygomis kaip ir santuoka: (a) partneriai kartu negyvena daugiau nei metus, (b) pagrįstai manoma, kad bendras šeimos gyvenimas negali būti atstatytas. Abiem partneriams išreiškus norą, partnerystė nutraukiama iš karto. Tuo atveju, kai vienas iš partnerių prieštarauja partnerystės nutraukimui, gyvenimas skyrium turi tęstis bent trejus metus, kad partnerystė baigtųsi vienašališkai. Jeigu bendras gyvenimas nesudarius santuokos vienam iš partnerių kelia nepagrįstus sunkumus, partnerystė gali būti nutraukiama vienašališkai ir nesuėjus vienu metų gyvenimo skyrium terminui (pvz., smurtas artimoje aplinkoje ar išdavystė). Civilinės partnerystės įstatymas numato ir kitus galimus partnerystės nutraukimo atvejus: (a) partnerystė tapo negalima dėl teisinių priežasčių, (b) vienas iš partnerių nesulaukė partnerystei sudaryti tinkamo amžiaus, (c) vienas iš partnerių yra neveiksnus, (d) partneriai savo įžadus davė pažeisdami nustatytą

⁴⁵ Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: Germany. Nina Dethloff, Dieter Martiny, Mirjam Zschoche, April 2015. Prieiga per internetą: <<http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-IR.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Act on Registered Life Partnerships of the Federal Republic of Germany. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_lpartg/index.html> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.); Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: Germany. Prieiga per internetą: <<http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--germany.pdf>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

tvarką (per kitus asmenis, su tam tikromis išlygomis, ne vienu metu), (e) vieno iš partnerių psichinės veiklos problemos, (f) partnerystės sudarymo fakto nežinojimas, (g) fiktyvios partnerystės faktas, (h) apgaulės ar grasinimų pagrindu sudaryta partnerystė. Registruota partnerystė taip pat anuluojama mirus vienam iš partnerių.

V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika

Kol pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo⁴⁶ 28 straipsnį CK 3.229–3.235 straipsnių reguliavimas nėra įsigaliojęs, teisminiuose ginčiuose dėl kartu gyvenančių nesusituokusių asmenų tarpusavio teisių ir pareigų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paprastai vadovaujasi CK ketvirtosios knygos normomis, kuriose nustatyta bendroji nuosavybės teisė bendraturčiams⁴⁷. Nesusituokusių asmenų gyvenimas drauge, ūkio tvarkymas kartu, bendro turto kūrimas asmeninėmis lėšomis ir bendru jų pačių darbu teismui yra pakankamas pagrindas pripažinti buvus tokių asmenų susitarimą dėl jungtinės veiklos (partnerystės) sukuriant bendrąją dalinę nuosavybę⁴⁸. Jungtinės veiklos (partnerystės) sutarties rašytinės formos sudarymo pagal įstatymą reikalavimas (CK 6.969 straipsnio 4 dalis) gyvenimiškai nevykdomas, bet tai *per se* nedaro šios sutarties negaliojančios, nes tik CK 1.93 straipsnio 1 dalies atveju, t. y. kai toks padarinys išakmiai nustatytas įstatymuose, sandorio formos nesilaikymas sandorį daro negaliojantį. Jeigu rašytinės jungtinės veiklos sutartis nesudaryta, tai tokios sutarties sudarymas ir vykdymas gali būti patvirtintas kitomis įstatymo leidžiamomis įrodinėjimo priemonėmis (šalių paaiškinimais, netiesioginiais rašytiniais įrodymais ir pan.)⁴⁹. Pakankamas pagrindas pripažinti buvus asmenų susitarimą dėl bendros jungtinės veiklos sukuriant bendrąją dalinę nuosavybę gali būti nesusituokusių asmenų gyvenimas drauge, ūkio tvarkymas kartu, bendro turto kūrimas asmeninėmis lėšomis ir bendru jų pačių darbu ir pan.⁵⁰ Tačiau kasacinio teismo praktikoje nepripažįstama, kad visas jungtinės veiklos sutarties galiojimo laikotarpiu įgytas turtas savaime pripažintinas bendrąja daline nuosavybe – tai pažeistų sutarčių laisvės principą, nes taip būtų paneigta šalių laisva valia susitarti dėl savo būsimų teisių ir pareigų, be to, nepagrįstai ir neteisėtai apribotų asmenų subjektines teises, visų pirma nuosavybės teisę. Tai reiškia, kad, sprendžiant sugyventinių ar jų teisių perėmėjų ginčą dėl turto, įgyto bendro gyvenimo metu, nuosavybės teisės – asmeninė vieno iš sugyventinių ar bendroji dalinė, – vertinama, ar

⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 13 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-332/2006 ir kt.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-235/2008; 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2011; kt.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410/2011.

⁵⁰ Žr., pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-235/2008; 2015 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2015.

buvo sudarytas sugyventinių susitarimas įgyti turtą bendrosios dalinės nuosavybės teise dėl kiekvieno konkretaus turto objekto. Byloje, kurioje sprendžiamas ginčas dėl sugyventinių turtinių santykių teisinių padarinių, turi būti nustatytas konkretus turtas, dėl kurio sukūrimo ar įgijimo bendrosios nuosavybės teise sugyventiniai buvo sudarę jungtinės veiklos susitarimą⁵¹.

Tokia teisinė kartu gyvenančių nesusituokusių asmenų padėtis tarpusavio teisių ir pareigų atžvilgiu lemia teisinį neapibrėžtumą, nes realus jų įgyvendinimas gali priklausyti nuo individualiai susiklosčiusio konteksto.

Partnerystėje gyvenančių asmenų viešosios teisės ir pareigos taip pat yra aktualios daugeliu atžvilgių. Susituokę asmenys turi įvairių teisių ir pareigų viešojoje teisėje ir, tinkamai sureglamentuojant partnerystės santykius, turi būti išsprendžiama, kurias teises ir pareigas partneriai įgytų viešojoje teisėje. Šiuo aspektu galimi priimti sprendimai yra blanketine norma prilyginti partnerių statusą viešojoje teisėje sutuoktinių statusui, t. y. numatyti, kad viešojoje teisėje partneriai įgyja visas teises ir pareigas, kurios yra numatytos ir sutuoktiniams. Kitas kelias yra atskirai įvertinti, kiek pagrįsta būtų visas viešojoje teisėje nustatytas sutuoktinių teises ir pareigas suteikti ir partneriams. Tačiau atliekant šį tyrimą nagrinėtoje teisinėje jurisprudencijoje, autorių žiniomis, nebuvo minima priežasčių, dėl kurių partneriams neturėtų būti suteikiamos kai kurios teisės ir pareigos viešojoje teisėje.

Šiuo metu viešojoje teisėje, kaip ir partnerių tarpusavio teisių ir pareigų atžvilgiu, be kita ko, kyla ginčų dėl to, kokiam kontekste faktinė partnerystė gali būti pripažįstama ir kokios yra jos pasekmės, ar tai gali lemti tokias šių asmenų teises ir pareigas viešojoje teisėje, kokias turi sutuoktiniai⁵².

Kai kuriuose kilusiuose ginčiuose administraciniai teismai buvo pripažinę partnerystę ir partnerių teises ir pareigas, susijusias su sutuoktinių teisiniu statusu bylose dėl nuteistųjų teisės į ilgalaikius pasimatymus⁵³.

Tačiau šios teisės nepripažįstamos bylose dėl Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinių skyrių teikiamos vienkartinės draudimo išmokos apdraustajam asmeniui pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą. Šio įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas šio įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudžiamųjų įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudžiamųjų įvykių atvejais – jų šeimos nariams. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas tokiam kontekste išaiškino, kad Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme yra nustatytas baigtinis asmenų, turinčių teisę į vienkartinę draudimo išmoką apdraustajam mirus, sąrašas, giminystės ryšį ar santuokos su apdraustuoju faktą turi patvirtinti Gyventojų registro

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 28 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2011; 2016 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-181-969/2016.

⁵² Pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS⁸²²-1078/2014.

⁵³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gruodžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁶²-1028/2007; 2008 m. vasario 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁵²⁵-219/2008.

duomenys bei šį ryšį patvirtinančius dokumentus turi pateikti pats besikreipiantis dėl vienkartinės draudimo išmokos apdraustajam mirus asmuo. Atsižvelgdamas į tai, kad bendrosios kompetencijos teismas netenkino pareiškėjos prašymo, kad ji ir miręs apdraustasis asmuo buvo partneriai, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pripažino, kad pareiškėja nepagrįstai siekė prisiteisti minėtą išmoką⁵⁴.

Dalyje viešųjų teisinių santykių kai kurie galiojantys įstatymai gretina sutuoktinių ir partnerių statusą, pastaruosius konkrečiai įvardijant. Pavyzdžiui, skiriant socialinę paramą bendrai gyvenantiems asmenims (į kurių skaičių ir pajamas yra atsižvelgiama), pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 2 straipsnio 2 dalį gali būti pripažįstami, *inter alia*, susituokę ir nesusituokę kartu gyvenantys asmenys⁵⁵. Teisės aiškinimo klausimų dėl partnerių teisių ir pareigų viešojoje teisėje taip pat gali kilti įvairiuose mokestiniuose santykiuose⁵⁶.

Aptarta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika leidžia matyti, kad teisminiuose ginčiuose, kuriuose viena iš reikšmingų aplinkybių yra tai, kad asmenys gyvena kartu partnerystėje, kyla sudėtingų teisės aiškinimo klausimų.

Siekdami vykdyti teisingumą teismai kai kuriais atvejais atsižvelgia į tai, kad faktiškai asmenis sieja šeiminiai partnerystės santykiai, nors ir neįregistruoti tokia tvarka, kokią ketino numatyti CK autoriai. Tačiau abejotina, ar teismų formuojami principai gali tinkamai atstoti apibrėžtą partnerystės teisinių santykių reglamentavimą įstatymu.

Iš Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos galima matyti, kad tinkamam partnerystės instituto įgyvendinimui turi būti apibrėžiamos ne tik partnerių tarpusavio teisės ir pareigos, bet ir sudarius partnerystę jų įgyjamos teisės ir pareigos viešojoje teisėje. Pažymėtina, kad dalies partnerystėje gyvenančių asmenų teisių pažeidimams gali būti būdingas latentiškas – kai kurie ginčai gali likti nepasiekę teismų, kada kartu gyvenančių nesusituokusių asmenų teisės ir pareigos nėra tiesiogiai įtvirtintos įstatyme.

Išvados ir siūlymai

Neturi būti sudaromos prielaidos diskriminuoti šeimos santykių dalyvius – santuokos neįregistravusią bendrai gyvenančią porą, jų vaikus (įvaikius) – ši nuoroda yra orientyras, nustatytas remiantis konstitucine šeimos kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, samprata ir į kurią atsižvelgtina saugant ir ginant nesusituokusiųjų porą, įtvirtinant jos egzistuojančius šeiminius santykius ir apibrėžiant šių santykių turinį, kai svarstomos teisinės galimybės, susijusios su partnerystės reguliavimo modelio inkorporavimu.

⁵⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2124-525/2015.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas // Valstybės žinios, 2003-07-23, Nr. 73-3352.

⁵⁶ Tokias potencialias problemas galima matyti iš Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 17 d. nutarties administracinėje byloje Nr. A²⁶¹-1836/2014, 2016 m. birželio 23 d. nutarties administracinėje byloje Nr. A-777-438/2016 ir kt.

Partnerystės reguliavimo Europos valstybėse ypatumų, remiantis keturiais išskirtais partnerystės modeliais ir juos iliustruojančia valstybių teisinio reguliavimo praktika, apžvalga rodo ne tik toje pačioje valstybėje įtvirtintą kelių skirtingų formų partnerystę (įskaitant partnerių lytis), bet ir nevienodą reguliavimo išsamumo laipsnį – egzistuojantį skirtingą partnerystės santykių reguliavimo eksplicitiškumą ir aprėptį nuo materialinių iki procedūrinių klausimų, nuo partnerystės teisinių santykių atsiradimo pradžios (pavyzdžiui, subjektų, jų turto, kuriems taikomas specialus įstatymas, apibrėžimas, partnerystės sudarymo fakto patvirtinimas registruojant partnerystę, tam reikalingu pateikti dokumentų įvardijimas, atsakomybės už prievoles, susijusias su poros bendro gyvenimo poreikiais ir vaikų priežiūra, apibrėžimas), tolimesnio partnerystės laikotarpio metu (pavyzdžiui, partnerių tarpusavio teisių ir pareigų apibrėžimas, jų disponavimo turto, nesutarimų tarp partnerių sprendimo mechanizmo nustatymas) iki šių santykių galiojimo nutraukimo, pabaigos nustatymo ir su šiais faktais susijusių teisinių padarinių (pavyzdžiui, partnerystės nutraukimo atvejų išvardijimas, partnerystės nutraukimo vienašališkai sąlygos, bendras turtas, turto padalijimo įgyvendinimas).

Kohabitacijos pagal įstatymą modelis naudingas formalumų sumažinimo prasme (iš partnerių nereikalaujama registruoti bendro gyvenimo fakto) ir tuo, kad šiuo modeliu apsaugoma silpnesnioji partnerystės santykio pusė ir nepilnamečiai vaikai nepriklausomai nuo kito sugyventinio valios. Partnerystė pagal įstatymą akcentuoja subjektyvųjį kriterijų ypač partnerystės pradžios ir pabaigos nustatymo atvejais, t. y. svarbus abiejų partnerių valia ir suvokimas. Kartu atkreipiamas dėmesys, kad asmenys gali būti linkę neigiamai reaguoti į valstybės be jų valios nustatomas papildomas teises ir pareigas šeimos santykių srityje.

Registruotos partnerystės modelio atveju santykiai tarp asmenų, faktiškai gyvenančių šeimos gyvenimą, nebūtų apsaugoti asmenims neregistruojant partnerystės. Tokiu atveju būtų nepakankamai apsaugota silpnesnioji santykio pusė, jos turtinės ir neturtinės teisės, nepilnamečiai vaikai bei jų teisėti interesai.

Atsižvelgiant į faktą, kad Lietuvos gyventojų sąmonėje formuojasi postmoderniai visuomenei būdinga šeimos samprata, įstatymų leidėjas, siekdamas, kad funkcionuotų teisinis partnerystės santykių apibrėžtumas, turi atsižvelgti į realiai susiklosčiusius santykius, esminį dėmesį skirdamas klausimams, keliantiems daugiausia problemų praktikoje. Kaip rodo atliktas reikšmingos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos nagrinėjimas, teisiniuose ginčiuose kylantys sudėtingi teisės aiškinimo klausimai dėl teisinės kartu gyvenančių nesusituokusių asmenų padėties jų tarpusavio teisių ir pareigų atžvilgiu, įskaitant ginčus dėl turtinių santykių teisinių padarinių, taip pat ir partnerių teisių ir pareigų viešojoje teisėje socialinės paramos, mokesčių santykių srityse, priklausomai nuo nesusituokusių asmenų individualaus susiklosčiusio santykių konteksto, skatina apibrėžti ne tik partnerių tarpusavio teises ir pareigas, bet ir partnerių teises ir pareigas viešojoje teisėje, kad būtų sudarytos prielaidos tinkamai funkcionuoti partnerystės institutui.

Aptartas Lietuvos tebeplėtojamas konstitucinis ir civilinis reguliavimas liudija, kad siekiama saugoti ir ginti nesusituokusių ir nebuvousių susituokusių vyro ir moters, taip pat jų vaikų (įvaikių) bendro gyvenimo santykius, o ne tos pačios lyties nesusituokusių ir nebuvousių susituokusių asmenų santykius. Remiantis Europos Tarybos dokumentais ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, įgyvendinant Europos Tarybos valstybėms narėms kylančią pareigą apsaugoti vienos lyties asmenų šeimos gyvenimą ir siekiant išvengti galimo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimo dėl diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu, kai registruota partnerystė teisinėje bazėje yra numatyta tik tarp skirtingos lyties partnerių, inkorporuojant partnerystės instituto modelį į Lietuvos teisinę sistemą, žvelgiant į teisinio reguliavimo perspektyvą, siūloma įtraukti tos pačios lyties poras (arba pastaruosius santykius sureguliuoti kitais teisiniais instrumentais), pavyzdžiui, pripažįstant faktinę partnerystę kaip sukuriančią tam tikras teises pasekmes partneriams).

LITERATŪRA

I. Europos Tarybos, nacionaliniai teisės aktai ir jų parengiamoji medžiaga

- 1) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987 arba prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 2) Recommendation No. R (94) 14 of The Committee of Ministers to Member States on Coherent and Integrated Family Policies (Adopted by the Committee of Ministers on 22 November 1994 at the 521st meeting of the Ministers' Deputies). Prieiga per internetą: <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804cf7dd>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 3) Recommendation 1474 (2000) of the Parliamentary Assembly – Situation of gays and lesbians in Council of Europe member states (adopted by the Assembly on 26 September 2000). Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/Publications/LGBT_en.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 4) Recommendation CM/Rec(2010)5 of the Committee of Ministers to Member States on Measures to Combat Discrimination on Grounds of Sexual Orientation or Gender Identity (Adopted by the Committee of Ministers on 31 March 2010 at the 1081st meeting of the Ministers' Deputies). Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 5) Resolution 1728 (2010) of the Parliamentary Assembly – Discrimination on the basis of the sexual orientation and gender identity (adopted by assembly on 29 April 2010). Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2010\)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2010)5&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383&direct=true)> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 6) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 arba prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 7) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 arba prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

- 8) Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 73-3352 arba prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.3EEE59417F13/HlpJThowtj>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 9) Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624 arba prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActEditions/TAR.3B7EBBC66A98>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 10) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/92660380638811e68abac33170fc3720>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 11) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.18, 2.19, 3.3, 3.16, 3.140, 3.141, 3.143, 3.146, 3.147, 3.150 straipsnių, Kodekso Trečiosios knygos VI dalies XV skyriaus ir 5.13, 6.588, 6.590, 6.744 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo Nr. VIII-1864 50 straipsnio pakeitimo ir 28 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 444 straipsnių pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos gyventojų registro įstatymo Nr. I-2237 5, 9 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo projektų aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/92660380638811e68abac33170fc3720>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

II. Kitų valstybių teisės aktai

- 12) Act on Registered Life Partnerships of the Federal Republic of Germany. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_lpartg/index.html> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 13) Zákon č. 115/2006 Sb. Zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů. Prieiga per internetą: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

III. Mokslinė literatūra

- 14) *Bakanas A. et al.* Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2002.
- 15) *Čsnuitytė V.* Šeimos samprata: Lietuvos gyventojų subjektyvus požiūris // Socialinis darbas 2012, Nr. 11(2), p. 257–270.
- 16) *Jočienė D.* Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis // Jurisprudencija, 2007, Nr. 7(97), p. 17–27.
- 17) *Mezey S. G.* The Role of the European Court of Human Rights in Adjudicating LGBT Claims, 2015. Prieiga per internetą: <http://paperroom.ipso.org/papers/paper_30324.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 18) *Mikelėnas V. et al.* Dėl partnerystės teisinių santykių reguliavimo. Akademinei išvada. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2008. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/dok/tyrimai/2011-03-31/Del_Partn_teisiniu_sant_reg.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 19) *Mikelėnas V.* Šeimos teisė. Vilnius: Justitia, 2009.
- 20) *Mizaras V. et al.* Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros. Monografija. Vilnius: Justitia, 2014.
- 21) *Mizaras V.* Teisė į šeimos gyvenimą: konstituciniai ir civiliniai teisiniai aspektai. Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuojamų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

IV. Konstitucinio Teismo aktai

- 22) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

V. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

- 23) Case of Schalk and Kopf v. Austria (Application no. 30141/04), 24 June 2010.
24) Case of Vallianatos and Others v. Greece (Applications nos. 29381/09 and 32684/09), 7 November 2013.
25) Case of Hämäläinen v. Finland (Application no. 37359/09), 16 July 2014.
26) Case of Oliari and Others v. Italy (Applications nos. 18766/11 and 36030/11), 21 July 2015.
27) Case of Chapin and Charpentier v. France (Application no. 40183/07), 09 June 2016.
28) Case of Antonio Aldeguer Tomas v. Spain Application no. 35214/09, 22 June 2009.

VI. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai

- 29) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 13 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-332/2006.
30) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-235/2008.
31) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-134/2011.
32) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-410/2011.
33) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2015.
34) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2016 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-181-969/2016.
35) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. gruodžio 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A62-1028/2007.
36) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. vasario 19 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A525-219/2008.
37) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. spalio 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS822-1078/2014.
38) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. lapkričio 17 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A261-1836/2014.
39) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015 m. gruodžio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-2124-525/2015.
40) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-777-438/2016.

VII. Kiti šaltiniai

- 41) Couples in Europe. The law for couples in the 27 EU countries. What does the law provide for the property of registered and non-registered partners? Prieiga per internetą: <http://www.coupleseurope.eu/en/germany/topics/8-what-does-the-law-provide-for-the-property-of-registered-and-non-registered-partners/> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

- 42) Civil unions and registered partnerships. Prieiga per internetą: http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_en.htm (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 43) Hellenic Republic General Secretariat for Media and Communication. Greek News Agenda. Civil Partnership Rights for All. Prieiga per internetą: <http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/topics/politics-polity/5775-civil-partnership-rights-for-all> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 44) Commission on European Family Law. National Report: France. Frédérique Ferrand, Laurence Francoz-Terminal, January 2015. Prieiga per internetą: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/France-IR.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 45) Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: Germany. Nina Dethloff, Dieter Martiny, Mirjam Zschoche, April 2015. Prieiga per internetą: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Germany-IR.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 46) Commission on European Family Law. National Report: Sweden. Maarit Jänterä-Jareborg, Margareta Brattström, LisaMarie Eriksson, March 2015. Prieiga per internetą: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-IR.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 47) Commission on European Family Law. National legislation: Sweden. Prieiga per internetą: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Sweden-IR-Legislation.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.);
- 48) Parengta pagal: Commission on European Family Law. National Report: Belgium. Frederik Swennen, Dimitri Mortelmans, January 2015. Prieiga per internetą: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Belgium-IR.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 49) Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: Belgium. Prieiga per internetą: <http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--belgium.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 50) Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: France. Prieiga per internetą: <http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--france.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 51) Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of Country and Jurisdiction: Germany. Prieiga per internetą: <http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--germany.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).
- 52) Jones Day. Legal Recognition of Same-Sex Relationships. Name of country and Jurisdiction: Sweden. Prieiga per internetą: <http://www.samesexrelationshipguide.com/~media/files/ssrguide/europe/legal-recognition-of-samesex-relationships--sweden.pdf> (prisijungta 2016 m. gruodžio 22 d.).

Mokslinė išvada pateikta LR Teisingumo ministerijai, vykdamas Teisingumo ministerijos strateginio veiklos plano 01 04 programos „Teisės sistema“ 01-01-04 priemonę.

II.

Virgilijus Pajaujis, Giedrė Maslauskaitė

DĖL VALSTYBINIŲ IR PRIVAČIŲ TEISMO EKSPERTŲ VEIKLOS IR STATUSO SKIRTUMŲ IR PANAŠUMŲ

Tyrimu siekiama atskleisti privačių ir valstybinių teismo ekspertų veiklos ir statuso panašumus ir skirtumus teisiniame reglamentavime bei teismų praktikoje.

IVADAS

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau vadinama – CPK) 185 straipsnis ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau vadinama – BPK) 20 straipsnio 5 dalis nustato, kad jokie įrodymai nėra teismui privalomi, neturi iš anksto nustatytos galios (išskyrus oficialiuosius įrodymus) ir yra vertinami pagal teismo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu byloje esančių įrodymų ištyrimu, vadovaujantis įstatymu. Šie įrodymų vertinimo kriterijai taikomi ir eksperto teikiamai išvadai, tačiau ekspertizės akte esantys duomenys, atsižvelgiant į jų objektyvumą dėl tiriamojo pobūdžio ir gavimo aplinkybių, paprastai laikomi patikimesniais už kituose įrodymų šaltiniuose esančius duomenis.

Pagal Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo (toliau vadinama – Teismo ekspertizės įstatymas) 4 straipsnio 1 dalį, teismo ekspertizės atlieka teismo ekspertai, įrašyti į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą (toliau vadinama ir – Teismo ekspertų sąrašas). Šiame sąrašė įrašyti teismo ekspertizės įstaigose dirbantys ir privatūs teismo ekspertai. 2015 m. pabaigoje minėtame sąrašė buvo 388 teismo ekspertai, iš kurių 110 – ekspertizės atliekančių privačiai.

Teismo nutartimi paskirti valstybiniai ir privatūs teismo ekspertai surašo teismo ekspertizės aktą. Teismo ekspertizės įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad sutartiniais pagrindais privačių teismo ekspertų atliktų tyrimų rezultatai, užfiksuoti rašytiniame dokumente, neturi teismo ekspertizės akto statuso ir nėra laikomi įrodinėjimo priemone – eksperto išvada, o priskiriami rašytiniam įrodymui. Nepaisant eksperto paskyrimo teisinio pagrindo, jis atlikdamas tyrimą privalo būti kompetentingas,

patikimas, nepriklausomas ir nešališkas¹. Taigi šiuo tyrimu siekiama atskleisti privačių teismo ekspertų išvadų reikšmę procesui bei jų atžvilgiu teismo atliekamo vertinimo ypatumus.

I.

Ekspertizės skyrimas ikiteisminio tyrimo bei teismo nagrinėjimo metu BPK yra pakankamai išsamiai reglamentuotas. BPK 84 straipsnio nuostatos numato, kad ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų specialiųjų žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Jeigu Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašė nėra reikiamos specialybės ekspertų, ekspertu gali būti skiriamas į šį ekspertų sąrašą neįrašytas asmuo.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14 patvirtintose rekomendacijose dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo rekomenduojama ekspertizę ar objektų tyrimą skirti atlikti valstybinėje įstaigoje, ir tik nesant tokios galimybės specialistai (ekspertai) turi būti atrenkami taikant viešųjų pirkimų procedūras. Tokiu atveju taikoma visiškai kitokia procedūra, t. y. turi būti pasirašoma objektų tyrimo (ekspertizės) pirkimo sutartis, kurioje aiškiai apibrėžiamas perkamos paslaugos dalykas, įsipareigojimai, apmokėjimo sąlygos, ginčų sprendimo tvarka, nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės ir kitos sąlygos. Įgyvendinus sutarties sąlygas, turi būti pasirašomas suteiktų paslaugų perdavimo–priėmimo aktas.

Tarptautiniame kontekste eksperto teisių ir pareigų sistema bei statusas įtvirtinti Rekomendacijose dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse-narėse Nr. CEPEJ(2014)14² (toliau vadinama – CEPEJ Rekomendacijos arba Gairės) ir 2015 m. Europos ekspertizės ir ekspertų instituto kartu su Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų generaliniu direktoratu parengtose Rekomendacijose dėl gerosios praktikos civilinės teisės ekspertizės srityje Europos Sąjungoje (toliau vadinama – EEEI Gairės)³. Šių dokumentų taikymas yra aktualus dėl galimybės tobulinti teismo ekspertizės sistemą vienodinant jos garantuojamus minimalius standartus proceso šalims ir ekspertizę atliekantiems asmenims⁴.

EEEI Gairių priede pateiktame rekomendaciniame Europos teismų ekspertų etikos kodekse numatyta, kad, nepaisant eksperto paskyrimo pagrindo, jis privalo atitikti kompetencijos, sąžiningumo, nešališkumo ir nepriklausomumo reikalavimus (4 str.). Kitaip tariant, privatus ekspertas, teikiantis konsultacinę išvadą gynybos iniciatyva, turi išlikti nepriklausomas nuo kaltinamojo ir jo gynėjo įtakos ir suinteresuotumo bylos baigtimi. Konsultacinę išvadą surašantis ekspertas neturi teisės nusišviesti svarbių

¹ Europos teismo ekspertų etikos kodekso 4 straipsnis. 2015 m. Europos ekspertizės ir ekspertų instituto (EEEI) Rekomendacijos dėl gerosios praktikos civilinės teisės ekspertizės srityje Europos Sąjungoje Nr. JUST/2013/JCIV/AG/4664.

² 2014 m. gruodžio 12 d. Europos Komisijos teisingumo efektyvumui stiprinti (CEPEJ) Rekomendacijos dėl teismo eksperto vaidmens procese Europos Sąjungos valstybėse narėse Nr. CEPEJ(2014)14.

³ *Supra note 1.*

⁴ Tarptautinis teismo ekspertizės elementas svarbus dar ir dėl to, kad Teismo ekspertizės įstatymo 4 straipsnio 2 dalis suteikia neribojamą laisvę ekspertinio tyrimo paslaugas Lietuvos Respublikoje laikinai teikti valstybės narės (Europos Sąjungos valstybės narės, taip pat Europos ekonominės erdvės valstybės) teismo ekspertams.

bylai aplinkybių ar duomenų, kurie būtų nepalankūs proceso šaliai.

CEPEJ Rekomendacijose taip pat pabrėžiama, kad objektyvus, nešališkas ir teisingas faktų nustatymas yra sąžiningo ir teisingo teismo proceso garantas (3 p.). Šiame dokumente įtvirtintas eksperto statusas suponuoja vadinamąjį „eksperto profesinį suverenumą“, kuris reiškia, jog ekspertas, atlikdamas savo ekspertinio pobūdžio veiklą, vadovaujasi tik profesinėmis žiniomis, įstatymu ir sąžine⁵.

II.

BPK 7 straipsnyje įtvirtintas rungimosi principas numato kaltinimo ir gynybos šalims bylų nagrinėjimo teisme metu lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti juos tiriant, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui. Rungimosi principas – tai vienas svarbiausių baudžiamojo proceso principų, leidžiančių gynybos ir kaltinimo šalims lygiomis teisėmis varžytis procese ginant savo interesus. Šis principas labiausiai atsiskleidžia teismo bylos nagrinėjimo metu⁶. Svarbu paminėti, kad baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos ne tik numato procese įtariamojo ar kaltinamojo interesus atstovaujančiam gynėjui teisę savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis (kuriuos šis gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis) (BPK 48 str. 1 d. 6 p.), bet ir pareigą panaudoti visas įstatymuose nurodytas gynybos priemones ir būdus, siekiant nustatyti aplinkybes, teisinančias ginamąjį ar lengvinančias jo atsakomybę (BPK 48 str. 2 d. 1 p.). Nors teisė teikti įrodymus baudžiamajame procese numatyta ir nukentėjusiajam (BPK 28 str. 2 d.), iš teismų praktikos analizės seka, jog paprastai teise teikti įrodymus, o būtent – pateikti specialiujų žinių turinčio asmens surašytą išvadą, pasinaudoja kaltinamasis bei jo gynėjas bylos nagrinėjimo teisme metu. Toks proceso dalyvio prašymas privalo būti sprendžiamas, vadovaujantis BPK reglamentuojamomis prašymų nagrinėjimo nuostatomis, o atsisakymas prie bylos pridėti proceso šalies pateiktą dokumentą turi būti teismo motyvuotas. Priešingu atveju yra varžoma kaltinamojo įstatymu garantuojama teisė į gynybą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau vadinama – LAT), pabrėždamas būtinumą tirti ir vertinti dokumentą, atitinkantį BPK 20 straipsnio 1 dalyje numatytus reikalavimus, pagal kuriuos įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, kaip ir kitus byloje esančius duomenis, ir kad atsisakymas pridėti proceso šalies pateiktą dokumentą turi būti motyvuotas, nurodė, jog „apeliacinės instancijos teismas, turėdamas pareigą užtikrinti galimybę nuteistajam įstatymų nustatytais priemonėmis ir būdais gintis nuo kaltinimų, nenurodydamas jokių motyvų nepriėmė dokumento, kurį gavo nuteistojo gynėjas, įgyvendindamas BPK įtvirtintas savo teises, ir taip suvaržė nuteistojo gynėjo teisę, nustatytą BPK 48 straipsnio 1 dalies 6 punkte, kartu – ir nuteistojo R. Š. teisę į gynybą, įtvirtiną

⁵ Paužaitė-Kulvinskienė J. et al. Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyvos // Švedas G. (vyr. mokslinis redaktorius). Baudžiamoji justicija ir verslas: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 342.

⁶ Jurka R. et al. Baudžiamojo proceso principai. Vilnius: Eugrimas, 2009, p. 116 ir 123.

BPK 10 straipsnio 1 dalyje. Nurodytų BPK normų pažeidimas yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, nes dėl jo buvo suvaržytos įstatymo garantuotos nuteistojo teisės (BPK 369 straipsnio 3 dalis), ir tai yra pagrindas panaikinti apeliacinės instancijos teismo nutarties dalį, kuria atmetas nuteistojo R. Š. apeliacinis skundas, bei perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka⁷.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje numatyta, jog teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Tuo tarpu įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 str. 1 d.). Kiekvienu atveju bylą nagrinėjantis teisėjas ar teismas sprendžia, ar gauti duomenys yra laikytini įrodymais. Pažymėtina, jog tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procese dokumentai ir ekspertizės aktai ar specialisto išvados yra priskiriami skirtingoms įrodymų rūšims. Ekspertizės aktais ar specialisto išvadamis pripažįstami tik tokie aktai, kurie buvo surašyti asmenų, turinčių specialiųjų, t. y. meno, mokslo, technikos ar kitokių žinių, ir jei toks akto surašymas atitinka procesinių įstatymų nuostatas, t. y. buvo paskirta teismo (ar ikiteisminio tyrimo teisėjo ikiteisminio tyrimo metu) nutartimi savo ar proceso dalyvių iniciatyva. Baudžiamojo bei civilinio procesų įstatymų nuostatos, reglamentuojančios įrodinėjimo procesą, nesuteikia nei ekspertizės aktui, nei specialisto išvada didesnės įrodomosios galios, lyginant su kitais bylos duomenimis, ir nereikia, kad pagal savo pobūdį eksperto išvada laikoma iš anksto patikimesne. Vis dėlto pagal ekspertizės akto ar specialisto išvados duomenų gavimo aplinkybes bei prigimtį tokios išvados teismų praktikoje pripažįstamos objektyvesnėmis. Tuo tarpu privataus eksperto teikiamos išvados tiriamos ir vertinamos kaip dokumentai (BPK 290 str.) ar rašytiniai įrodymai (CPK 200 str.) priklausomai nuo teismo proceso rūšies. Teismas, nepaisant minėtų aktų priklausomumo skirtingoms įrodymų rūšims, kiekvienu konkrečiu atveju, tikrindamas ir vertindamas eksperto išvados įrodomąją reikšmę, atsižvelgia į byloje esančių duomenų visumą. Pirmiausia atsižvelgiama į procesinius aspektus, t. y. ar buvo laikomasi procesinės tvarkos skiriant bei atliekant ekspertizę (ar ekspertizė skirta teismo nutartimi, ar proceso dalyviams suteikta teisė užduoti klausimus, pasirenkant ekspertą, taip pat nustatoma, ar nebuvo proceso įstatymuose numatytų eksperto nušalinimo pagrindų), bei tai, ar eksperto išvada atitinka įstatyme jai keliamus reikalavimus (BPK 88 str.). Be to, iš teismų praktikos matyti, jog teismas, sprenddamas dėl byloje pateikto teismo ekspertizės akto teisingumo, atsižvelgia į tokias aplinkybes, kaip eksperto išsilavinimas, turima kvalifikacija, ekspertinio darbo stažas, taip pat yra vertinamas paties tyrimo išsamumas ir jo atitiktis kitiems byloje esantiems duomenims, išvadų motyvuotumas, atsakant į pateiktus klausimus, ekspertui pateiktos medžiagos pakankamumas, išsamumas ir kokybiškumas, ekspertui ar specialistui pateiktų pradinių duomenų teisingumas; ekspertui ar specialistui pateiktos medžiagos ištyrimo visapusiškumas; taikytų metodų mokslinis pagrindumas ir tinkamumas; taip pat ir tai, ar ekspertas ar specialistas neviršijo savo specialiųjų žinių ribų ir ar nesprendė klausimų, kurie viršija jų kompetencijos ribas.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-01-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-107/2005.

Pabrėžtina, jog neretai būtent specialiųjų žinių turinčio asmens (eksperto ar specialisto), dirbančio valstybinėje įstaigoje, ilgas darbo stažas ir turima ekspertinė kvalifikacija nurodomi kaip vieni iš motyvų, dėl ko būtent šių ekspertų pateiktomis išvadomis vadovaujamosi priimant galutinį procesinį sprendimą, o privataus eksperto išvados yra atmetamos. LAT, kasacine tvarka nagrinėdamas baudžiamąją bylą Nr. 2K-112/2014 pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 1 dalį, vertindamas ekspertizės akte bei privataus eksperto pateiktas tarpusavyje prieštaraujančias išvadas bei tikrindamas, kaip šiuos prieštaravimus pašalino ir šių išvadų įrodomąją reikšmę vertino abiejų instancijų teismai, akcentavo, kad „ekspertizę atliko du teismo medicinos ekspertai – J. R. ir R. S., turintys aukščiausią kvalifikacinę kategoriją ir didelį ekspertinio darbo stažą, bei Respublikinės Vilniaus universitetinės ligoninės krūtinės chirurgijos skyriaus vedėjas, krūtinės chirurgijos gydytojas P. G. Konstatuoti, kad teismo medicinos deontologinės ekspertizės aktas Nr. EDM 63/12 (01) yra netinkamas įrodymų šaltinis, kad jis neatitinka duomenų, kurie gali būti pripažįstami įrodymais, BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatų, nei pirmosios, nei apeliacinės instancijos teismas neturėjo jokio pagrindo. Bylą nagrinėjant apeliacine tvarka buvo atliekamas įrodymų tyrimas, apklaustas ekspertas J. R., pakartotinai apklaustas konsultacinę išvadą davęs specialistas P. P. <...> Apeliacinės instancijos teismas, įvertinęs ištirtų įrodymų visumą, pripažino, kad medicinos specialisto P. P. konsultacinės išvadas (dėl nukraujavimo šaltinio ir kraujavimą sukėlusios priežasties) paneigia byloje ištirti įrodymai“⁸. Šiuo atveju teismo medicinos deontologinė ekspertizė buvo paskirta pirmosios instancijos teismo, šią ekspertizę atliko du valstybiniai teismo medicinos ekspertai, įrašyti į Teismo ekspertų sąrašą, taip pat minimos ligoninės gydytojas. Konsultacinę išvadą byloje davęs specialistas P. P. dirba privačiai, yra įtrauktas į Teismo ekspertų sąrašą.

Teismų praktikoje abejonių dėl to, kaip vertinti privataus teismo eksperto surašytus dokumentus, nekyla. Visų pirma jau pačiame Teismo ekspertizės įstatyme numatyta, jog proceso šalys sutartiniais pagrindais gali kviesti privatų teismo ekspertą konsultantu, o šiuo pagrindu atliktų tyrimų rezultatai, užfiksuoti rašytiniame dokumente, neturi teismo ekspertizės statuso (18 str.). LAT, apibendrinamas BPK normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymą teismų praktikoje, pabrėžė, jog *nepaisant to, kaip pavadintas privataus eksperto ar kito asmens, turinčio specialiųjų žinių, surašytas dokumentas (dažniausiai vadinamas „specialisto išvada“), proceso dalyvio prašymu atliktas tyrimas nėra objektų tyrimas BPK 205 straipsnio prasme, o jų surašytas dokumentas pagal BPK 88 straipsnį nėra nei ekspertizės aktas pagal BPK 88 straipsnį, nei specialisto išvada pagal BPK 90 straipsnį*. LAT nurodė, kad šio dokumento esmė yra atskleista Teismo ekspertizės įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje, o dokumentas turėtų būti vadinamas konsultacine išvada. Be to, teismų praktikoje taip pat išaiškinta, kaip turi būti atliekamas įrodymų tyrimas teisme, kada proceso šalys (paprastai tai būna kaltinamasis ar jo gynėjas) pateikia teismui savo iniciatyva gautas išvadas, surašytas specialiųjų žinių turinčio asmens arba privataus teismo eksperto, o pastarosios paprastai prieštarauja byloje esančiai specialisto išvadai ar ekspertizės

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112/2014.

aktui. Pagal teismų praktikos išaiškinimus, tokiu atveju teismai turi imtis priemonių prieštaravimų tarp konsultacinės išvados ir specialisto išvados ar ekspertizės akto priežastims išaiškinti ir šiems prieštaravimams pašalinti⁹. Tam teismai gali į teismo posėdį kviešti ir apklausti ekspertizės aktą surašiusį ekspertą ar specialistą, siekdami išsiaiškinti dėl išvadų kylančius neaiškumus bei pašalinti dokumentų prieštaravimus, be to, proceso šalims suteikiama galimybė užduoti klausimus ekspertams ar specialistams, taip užtikrinant BPK 7 straipsnyje įtvirtinto rungimosi principo įgyvendinimą. Jeigu apklaustus ekspertą ar specialistą teisme atsiranda abejonių dėl pateiktų išvadų išsamumo ar pagrįstumo, gali būti skiriama ekspertizė BPK 286 straipsnio nustatyta tvarka. Iš teismų praktikos analizės taip pat matyti, kad naują ekspertizę, pakartotinę, papildomą ar komisijos ekspertizę, paprastai gynybos prašymu, bylos nagrinėjimo teisme metu atsisakoma skirti nesant jokių pagrįstų argumentų dėl to, kokie būtent prieštaravimai turėtų būti pašalinti skyrus naują ekspertizę, o byloje esančius duomenis galima ištirti ir patikrinti kitais būdais, nesant pagrindo manyti, kad atlikus šį procesinį veiksma galėtų būti daromos kitokios išvados dėl bylai reikšmingų aplinkybių. LAT, nagrinėdamas baudžiamąją bylą Nr. 2K-9-303/2015 kasacine tvarka, nurodė, jog, „siekiant nustatyti reikšmingas bylos aplinkybes, buvo imtasi visų reikalingų procesinių priemonių, t. y. atliktas UAB „S“ ūkinės finansinės veiklos tyrimas, apklausti kaltinamieji, liudytojai, tyrimą atlikęs specialistas J. G. Prie bylos pridėta auditoriaus A. K. konsultacinė išvada taip pat buvo tiriama, A. K. buvo kviečiamas į teismo posėdį ir apklaustas kaip specialistas (BPK 284 str.). Nenustačius, kad konsultacinė išvada prieštarautų specialisto išvadai dėl esminės aplinkybės, t. y. kad aktualiū laikotarpiu buhalterinės apskaitos dokumentuose buvo įtvirtinti melagingi duomenys, pagal kuriuos nebuvo įmanoma nustatyti tikrųjų įmonės ūkiniū įvykiū, teismui nebuvo jokio pagrindo skirti ekspertizę, atkreipiant dėmesį į tai, kad ekspertizės skyrimas nėra privalomas proceso veiksmas kiekvienoje baudžiamojoje byloje“¹⁰.

Taigi ekspertizė skiriama tik tais atvejais, kai teismas nusprendžia, kad nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti yra būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitokios specialiosios žinios.

Teismų procesiniuose sprendimuose pažymima, kad teismas neturi pareigos, esant kaltinamojo ar jo gynėjo prašymui, kiekvienu atveju skirti ekspertizę, ir motyvuotas teismo atsisakymas šį procesinį veiksma atlikti nėra vertinamas kaip rungimosi (BPK 7 str.) ar teisės į gynyba (BPK 10 str.) principų pažeidimas. Teismas, vertindamas, kaip įprasta, gynybos teikiamus prašymus skirti ekspertizę ar atlikti ją pakartotinai, nenustatęs, kad toks procesinis prašymas turės reikšmės išsamiam bylos aplinkybiū ištyrimui, pabrėžia, jog įrodinėjimas baudžiamajame procese negali būti beribis, jis turi vykti tol, kol nustatomos visos svarbios bylai aplinkybės ir nelieka pagrindo manyti, kad naujų duomenų tyrimas galėtų pakeisti daromas išvadas dėl tam tikrų svarbiū aplinkybiū pripažinimo nustatytomis ar nenustatytomis (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-114/2008, 2K-659/2012, 2K-

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-06 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2005, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-10-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-436/2010, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-06-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2009.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-01-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-303/2015.

135/2013 ir kt.). Priešingu atveju, netikslingas ekspertizės skyrimas galėtų būti vertinamas kaip proceso vilkinimas.

Pažymėtina, jog tam, kad teismas skirtų komisijos, pakartotinę ar papildomą ekspertizę, prieštaravimai tarp jau pateiktų specialisto, eksperto išvadų turi būti esminiai.

III.

Privataus eksperto ar specialiųjų žinių turinčio asmens pateikta išvada, pagal LAT formuojamą teismų praktiką, yra konsultacinė išvada (Teismo ekspertizės įstatymo 18 str. 2 d.), kuri tiriama bei vertinama kaip ir kiti dokumentai (BPK 290 str.). *Nepaisant to, kad joks įrodymas neturi teismui išankstinės galios, visi įrodymai tiriami vadovaujantis tomis pačiomis proceso įstatymuose įtvirtintomis taisyklėmis, o ekspertizės aktas ar specialisto išvada neturi didesnės įrodomosios galios, iš teismų priimamų sprendimų matyti, kad teismai privataus eksperto ar specialiųjų žinių turinčio asmens surašyta konsultacine išvada nesivadovauja ir ją atmeta dėl to, kad tokia išvada yra tik konsultacinė, o ir privatus ekspertas nebūna įrašytas į ekspertų sąrašą, be to, išvada įprastai pateikta gynybos iniciatyva, o ši priežastis teismui kelia abejonių dėl konsultacinės išvados objektyvumo. Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą pagal BK 129 str. 2 d. 3 p., vertindamas ekspertizės akto išvadas ir konsultacinę išvadą, kurios tarpusavyje buvo prieštaringos, akcentavo, jog nukentėjusiosios šioje byloje mirties priežasčių medicininė ekspertizė buvo atlikta ikiteisminio tyrimo institucijos pavedimu teismo medicinos ekspertizės įgaliotos įstaigos medicinos eksperto, kuris įstatymų numatyta tvarka įtrauktas į ekspertų sąrašą bei išpėtas dėl baudžiamosios atsakomybės už žinomai melagingos išvados davimą, turi tinkamą išsilavinimą bei kvalifikaciją. Teisėjų kolegija taip pat vertino, kad ekspertizę pateikusių medicinos specialisto paaiškinimai teismajame posėdyje buvo pakankamai logiški, įtikinami bei informatyvūs, todėl konsultacinė išvada nepaneigia byloje esančio specialisto atliktų nukentėjusiosios mirties priežasčių tyrimo rezultatų¹¹. Specialisto konsultacinė išvada nagrinėjamu atveju pateikta gynybos iniciatyva, išvadą surašęs specialistas nėra įtrauktas į Teismo ekspertų sąrašą. Lietuvos apeliacinis teismas, nagrinėdamas šią baudžiamąją bylą apeliacine tvarka, pritarė minėtiems pirmosios instancijos teismo argumentams, atkreipdamas dėmesį į tai, kad konsultacinėje išvadoje buvo atsakyta į nuteistojo gynėjo pateiktus klausimus, kurie nebuvo analogiški specialistui pateiktiems klausimams, o šioje išvadoje, be to, net nebuvo sprendžiama nukentėjusiosios mirties priežastis, mirtį sukėlę sužalojimai ir kt.¹²*

Bet kuriuo atveju, tiek esant prieštaravimų tarp kelių valstybinių ekspertų pateiktų išvadų, tiek tarp valstybinio bei privataus eksperto, ar specialisto, neįrašyto į Teismo ekspertų sąrašą, išvadų, kiekviena pateikta išvada yra argumentuotai aptariama, pasisakant dėl jų įrodomosios reikšmės, išvados yra tiriamos ir lyginamos su kitais byloje esančiais įrodymais ir vertinamos tiek kiekviena

¹¹ Vilniaus apygardos teismo 2014-04-04 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-118-190/2014.

¹² Lietuvos apeliacinio teismo 2014-06-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-427/2014.

atskirai, tiek ir visų byloje esančių įrodymų kontekste, laikantis BPK 20 straipsnyje nurodytų įrodymų vertinimo taisyklių. Ekspertizės aktas ar specialisto išvada neturi išankstinės įrodomosios galios ir teismui nėra privaloma, tačiau nemotyvuotas sprendimas šiomis išvadomis nesivadovauti bei analizės nebuvimas gali būti vertinamas kaip procesinis pažeidimas ir sudaro pagrindą grąžinti bylą iš naujo nagrinėti žemesnės instancijos teismui¹³.

IV.

Iš esmės tokios pačios praktikos, vertinant privačių bei ekspertinėse įstaigose dirbančių ekspertų išvadas, laikomasi nagrinėjant ir civilines bylas. LAT ne kartą pažymėjo, jog eksperto išvada kaip įrodymas civiliniame procese yra tik dėl iškeltoje civilinėje byloje teismo ar teisėjo nutartimi paskirto tyrimo gauta išvada, kurią pateikia teismo ekspertu paskirtas asmuo, pritaikęs specialiąsias žinias. Teismo nagrinėjimo metu kaip įrodymai gali būti naudojami rašytiniai aktai, kurie pagal savo prigimtį yra ekspertinio pobūdžio – gaunami atlikus tam reikalingus tyrimus ir pritaikius specialiąsias žinias. Paminėtini turto vertinimo, defektų nustatymo, įrenginių ir mechanizmų ištyrimo ar kitokie aktai, kurie yra surašyti atitinkamą kvalifikaciją turinčių asmenų. Kasacinio teismo teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje pažymima, kad jeigu toks tyrimas buvo atliktas ne pagal teismo ar teisėjo nutartį civilinėje byloje, nepaisant jo tiriamojo mokslinio pobūdžio, gauta išvada laikoma rašytiniu įrodymu, nes jame gali būti žinių apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai¹⁴.

Teismų praktikoje pagrindas atmesti eksperto ar specialisto išvadą dažniausiai yra ekspertizės akto turinio prieštaravimas arba prieštaravimas kitiems bylos įrodymams. Šio akto įrodomąja reikšme suabejojama ir tada, kai pastarosios išvados neišplaukia iš tyrimo eigos, ar išvada pateikta dėl to, dėl ko tyrimas nedarytas arba atliktas neišsamiai, taip pat tais atvejais, kai kyla pagrįstų abejonių dėl ekspertinio tyrimo eigos ir rezultatų. Be to, svarbu nustatyti, kad buvo laikomasi procesinių taisyklių skiriant ir atliekant ekspertizę, priešingu atveju, jas pažeidus, pateikta išvada negali būti prilyginama ekspertizės aktui ir yra tiriama bei vertinama kaip dokumentas ar rašytinis įrodymas atitinkamai pagal BPK ir CPK nuostatas. LAT kasacine tvarka išnagrinėjęs civilinę bylą dėl tėvystės nuginčijimo ir atsakydamas į kasacinio skundo argumentus dėl kompleksinio psichiatrinio-psichologinio tyrimo išvadų, kurias pateikė į Teismo ekspertų sąrašą neįrašytos psichiatrė ir psichologė, akcentavo, kad jei eksperto išvadą teikia neįrašytas į Teismo ekspertų sąrašą ekspertas, jis privalo prisiekti apklausiamas teisme. Kai teismo skirta ekspertizė atliekama ne teismo posėdžio metu, eksperto pasirašytas priesaikos tekstas yra ekspertizės akto sudėtinė dalis (CPK 217 straipsnio 1 dalis). Nagrinėtoje byloje ekspertės nebuvo įspėtos ir dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingos išvados pateikimą. Kasacinis teismas konstatavo, jog išvardyti trūkumai neleido byloje atlikto tyrimo laikyti ekspertizės

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-12-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-575/2014.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-12-09 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-575/2008.

aktu. Vis dėlto teisėjų kolegija pažymėjo, kad šis trūkumas yra formalus ir nėra teisiškai reikšmingas, kadangi byloje pateiktas dokumentas priskirtinas kitai įrodinėjimo priemonių grupei – rašytiniams įrodymams. O nesant jokių abejonų dėl išvadoje pateiktų duomenų patikimumo, šia išvada žemesnės instancijos teismas pagrįstai vadovavosi kaip rašytiniu įrodymu¹⁵.

IŠVADOS

Atsižvelgiant į nagrinėtą teismų praktiką, darytina išvada, kad teismai išsamiai ir visapusiškai vertina teismo ekspertų ir specialisto teikiamų atitinkamai ekspertizės aktų ir išvadų įrodomąją reikšmę. Teismai atsižvelgia į procesinės tvarkos drausmę, ekspertizės akto turinio reikalavimus, konkretaus teismo eksperto savybes, atlikto tyrimo išsamumą ir atitiktį kitiems byloje esantiems duomenims, išvadų kokybiškumo kriterijų, taikytų mokslinių metodų pagrįstumą ir tinkamumą konkrečiu atveju. Pažymėtina, kad tik vienu atveju apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai ir nemotyvuotai atmetė gynėjo prašymą prijungti prie nagrinėjamos bylos privataus eksperto atlikto tyrimo pagrindu parengtą dokumentą.

Atlikus išvadoje nurodytų teismo nutarčių analizę, matyti, kad daugeliu atvejų būtent gynybos iniciatyva buvo teikiamos privataus eksperto (t. y. eksperto, įrašyto į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą, užsiimančio privačia praktika) ar asmens, turinčio specialiųjų žinių (neįrašyto į Teismo ekspertų sąrašą), suformuluotos išvados. Viena iš pagrindinių ir dažniausių priežasčių, dėl kurios, priimdamas galutinį procesinį teismo sprendimą, teismas nesivadovavo gynybos iniciatyva pateiktomis minėtų asmenų surašytomis išvadomis, buvo ta, kad privačių ekspertų pateiktos išvados prieštaravo bylos duomenims, jas paneigdavo Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertų išvados (dešimt atvejų). Antra pagal dažnumą priežastimi galima įvardyti tai, kad privataus eksperto bei specialiųjų žinių turinčio asmens pateikta išvada yra tik konsultacinio pobūdžio, dėl to tokios išvados turinys pripažįstamas laisvesnės formos duomenimis, teismui nėra privaloma ir yra tiriama bei vertinama kaip ir kiti dokumentai (BPK 290 str.) (penki atvejai). Teismai, vadovaudamiesi valstybinių teismo medicinos ekspertų išvadomis, akcentuoja šių išvadų išsamumą ir motyvuotumą, taip pat pabrėžia ekspertinio darbo stažą bei ekspertų kvalifikaciją (vienoje iš cituojamų bylų specialiųjų žinių turinčio asmens pateikta išvada buvo nesivadovauta ne tik dėl konsultacinio jos pobūdžio, bet ir dėl to, kad asmuo nebuvo įtrauktas į Teismo ekspertų sąrašą, kitoje minimoje byloje – dėl to, jog privatus ekspertas išvados surašymo metu neturėjo reikiamos kvalifikacijos). Trijose iš bylų gynybos iniciatyva pateikta specialiųjų žinių turinčio asmens surašyta išvada atmesta dėl iš esmės ydingai suformuluoto klausimo (faktas, kurį reikia nustatyti, buvo pateiktas jau kaip neginčijamai įrodytas) arba dėl to, kad tam tikras esminis klausimas (pvz., dėl mirties priežasties) specialistui apskritai užduotas nebuvo. Vienu nagrinėjamu atveju gynybos pateikta specialiųjų žinių turinčio asmens išvada buvo taip pat

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-07-01 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-312/2010.

atmesta, nes specialiosios asmens turimos žinios nebuvo reikalingos, o išvadoje esantys teiginiai pripažinti kaip viršijantys specialisto kompetencijos ribas. Tarp pagrindų, dėl kurių teismai nesivadovavo privataus eksperto suformuluotomis išvadomis, paminėtinas tyrimo neišsamumas (vienas atvejis), konkretumo trūkumai (vienas atvejis), neteisinga bylos duomenų interpretacija (vienas atvejis), išvada, gauta gynybos iniciatyva, kuri savo ruožtu teismams sukėlė abejonių dėl išvados *per se* objektyvumo (du atvejai).

ŠALTINIAI

I. Teisės aktai

- 1) Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
- 2) Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
- 3) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
- 4) Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4969.
- 5) 2015 m. Europos ekspertizės ir ekspertų instituto (EEEI) Rekomendacijos dėl gerosios praktikos civilinės teisės ekspertizės srityje Europos Sąjungoje Nr. JUST/2013/JCIV/AG/4664.
- 6) Rekomendacijos dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2011 m. sausio 18 d. įsakymu Nr. I-14.

II. Specialioji literatūra

- 7) *Jurka R. et al. Baudžiamojo proceso principai.* Vilnius: Eugrimas, 2009.
- 8) *Paužaitė-Kulvinskienė J. et al. Teismo eksperto pareigos, atsakomybė ir iš jos kylančios sankcijos. Lietuvos kontekstas ir Europos perspektyvos // Švedas G. (vyr. mokslinis redaktorius). Baudžiamoji justicija ir verslas: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 339–363.

III. Jurisprudencija

- 9) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-01-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-107/2005.
- 10) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-06 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-523/2005.
- 11) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008-01-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-114/2008.
- 12) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-06-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2009.
- 13) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009-06-25 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2009.
- 14) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-07-01 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-312/2010.
- 15) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-10-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-436/2010.
- 16) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011-10-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-446/2011.
- 17) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012-12-18 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-659/2012.
- 18) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-01-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-83/2013.
- 19) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-02-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-96/2013.
- 20) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-03-05 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-135/2013.
- 21) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-01-07 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-112-2014.
- 22) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-07-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-337/2014.
- 23) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-09-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-349/2014.
- 24) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014-12-30 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-575/2014.
- 25) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-01-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9-303/2015.
- 26) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-74-303/2015.
- 27) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-06-16 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-346-699/2015.
- 28) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-11-03 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-440-976/2015.
- 29) Lietuvos apeliacinio teismo 2011-01-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-17/2011.

- 30) Lietuvos apeliacinio teismo 2012-06-01 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-134/2012.
- 31) Lietuvos apeliacinio teismo 2012-09-12 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-454/2012.
- 32) Lietuvos apeliacinio teismo 2013-05-15 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-189/2013.
- 33) Lietuvos apeliacinio teismo 2014-05-26 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-165/2014.
- 34) Lietuvos apeliacinio teismo 2014-06-20 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-427/2014.
- 35) Lietuvos apeliacinio teismo 2016-06-06 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-365-180/2016.
- 36) Kauno apygardos teismo 2009-01-27 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-74-175/2009.
- 37) Kauno apygardos teismo 2014-12-19 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-643-348/2014.
- 38) Šiaulių apygardos teismo 2015-11-19 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-320-332/2015.
- 39) Kauno apygardos teismo 2015-05-08 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-381-238/2015.
- 40) Kauno apygardos teismo 2016-05-24 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-106-397/2016.

Mokslinė išvada pateikta LR Teisingumo ministerijai, vykdamas Teisingumo ministerijos strateginio veiklos plano 01 04 programos „Teisės sistema“ 01-01-04 priemonę.

